

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

V. Cilt

I. Sayı

SİVAS - 2001

C.Ü. İlahiyat Fakültesi Adına Sahibi

Prof.Dr.Ali YILMAZ (Dekan)

Editör

Prof.Dr.Nevzat Y. AŞIKOĞLU

Yayın Kurulu

Prof.Dr.Ali YILMAZ (Başkan)

Prof.Dr.Nevzat Y. AŞIKOĞLU

Doç.Dr.Hakkı AYDIN

Doç.Dr.Ramazan BOYACIOĞLU

Doç.Dr.Ali AKPINAR

Danışma ve Hakem Kurulu

<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>
Prof.Dr.Abdullah AYDINLI	Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Ahmet ÖNKAL	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Ahmet Saim KILAVUZ	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Ahmet UĞUR	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Avni İLHAN	Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Beşir GÖZÜBENLİ	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Beyza BİLGİN	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Erol AYYILDIZ	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Ethem CEBECİOĞLU	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Halit ÜNAL	Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Prof.Dr.Hayati HÖKELEKLİ	Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

‘İZZÜDDÎN B. ABDİSSELÂM’IN İKİ AKÂİD RİSÂLESİ

(Mülhatü'l-İ'tikâd ve Bid'at Risâlesi)

Yazan: ‘İzzüddîn b. Abdîsselâm

Çeviren ve Notlar Ekleyen: Doç. Dr. Ramazan ALTINTAŞ[®]

Anahtar Kelime : Haşviyye, Halku'l-Kur'an, Bi'dat

GİRİŞ

Temel İslam bilimlerinin içerisinde gaye bakımından en önemlilerinin başında Usûlü'd-dîn ilmi gelmektedir. Bu ilim, İslam dininin itikada ilişkin temelleriyle ilgilenir. Allah'ın varlığını, birliğini ve sıfatlarını, nübüvvet ve âhirete dair meseleleri araştırma konusu yapar.

Birey ve toplumların hayatında ‘akîde’ mühim bir yer tutar. Peygamberlerin gönderilişi ve İlahi kitapların indiriliş gayesi, öncelikle İslam'ın itikatla ilgili meselelerini zihinlere yerleştirerek amele yönelik konuları davranış plânında daha muhkem bir hale getirmektir. Tarih boyunca İslam'ın inanç temellerine ve ibadet binâsına yönelik sahalarda birçok İslam bilgini eserler yazmışlardır. Bunlardan birisi de daha önceki bir çalışmamızda hayatına, eserlerine ve görüşlerine geniş bir yer verdiğimiz Müslüman tecrübeye ansiklopedici bilginlerden sayılan ‘İzz b. Abdîsselâm (ö.660/1261)’dır. Gerçekte İzz, İlm-i Kelam konusunda mütehasşis âlimler seviyesine ulaşamamış olsa da bu alana bigâne kalmamış, değişik Kelamî konul

İzz b. Abdisselâm'ın "*Mülhatü'l-İ'tikâd*" ve "*et-Terhîb an Salâti'r-Regâib*" adlı risâlelerinin çevirilerini sunmadan evvel, izleyeceğimiz metot hakkında okuyucularımızı bilgilendirmek için birkaç hususa değinmek istiyorum. İlki, çevirisini sunacağımız bu risâlelerden önce, adı geçen risâlenin yazılış öyküsü hakkında bilgi aktardıktan sonra, her risâlenin hemen sonunda geleneksel mirasımızın yeniden üretilmesi (ta'lik türü) mâhiyetinde bir değerlendirme yapacağız. Burada müellifin görüşlerine katılıp katılmadığımız noktalara değinmekle birlikte, katkıda bulunmayı da önceleyeceğiz. İkincisi, her iki metnin muhtevasında atıfta bulunulan âyetleğin sûre ve numaralarını, geçen hadislerin, değişik eserlerin kaynaklarını ve şahısların kim olduklarını dipnotlarda göstereceğiz. Şimdi artık sözünü ettiğimiz yöntem uygun olarak her bir risâlenin çevirisine geçmeden önce yazılış öyküsüne değinebiliriz.

A. MÜLHATÜ'L-İ'TİKÂD/İTİKÂDIN GÜZELLİĞİ

1. Bu Risâlenin Yazılış Öyküsüne Dair Bazı Notlar:

Ehl-i sünnet itikadı konusunda yazılmış muhtasar, ama şöhretli bu risâlenin Sübkî (ö.771/1369) ve Dâvudî (ö.945/1539)'nin Tabakât² kitaplarında '*el-Mülhatü fi Tashîhi'l-İ'tikâd*'; Kâtib Çelebi (ö.1067/1657)'nin Keşfu'z-Zünûn'un da³ '*Mülhatü'l-İ'tikâd*'; Bağdâdî (ö.1338/1920)'nin Hediyyetü'l-Ârifin⁴ adlı eserinde ise '*Akîde*' şeklinde isimlendirildiğini görüyoruz..</

meseleleri üzerinde yapılan tartışmaya benzemektedir ki, tarihte İzz b. Abdisselâm'ın *mihne*⁸'si olarak da bilinir.

Bilindiği gibi, VII. yüzyıl İslam dünyasına damgasını vurmuş ilmi otoritelerden birisi de İzz b. Abdisselâm'dır. Halkın yoğun ilgi ve sevgisine mazhar olmuş olan İzz b. Abdisselâm 'ın aynı zamanda halk üzerinde büyüleyici ve güçlü bir etkisi de vardı. Zamanının meşhur medreselerinde öğrencilerine ders veren İzz, camilerde ve halk meclislerinde sohbet ve vaz'u nasihatlar yapardı. Ayrıca, sosyal faaliyetlerde bulunmaktan da geri kalmazdı. İzz b. Abdisselâm'ın yaşadığı dönemin Şam'ında muhtelif dinî akımlar mevcuttu. Bunların başında Eş'arîler olmakla birlikte, Kur'an'ın sadece manasının değil, harflerinin ve seslerinin de mahluk (yaratılmış) olmadığını savunan ve kendilerini Ahmed b. Hanbel'e nispet eden İzz'in deyişiyle *bid'atçı Hanbelîler* gelmektedir. Bunlar aynı zamanda küçük yaşlarından itibaren birlikte dostluk ve arkadaşlık yaptıkları devrin siyasî yöneticisi olan Meliku'l-Eşref'le iyi ilişkiler içerisinde bulunuyorlardı. Bu yakın ilişki sebebiyle görüşlerini yaymada sultandan manevî destek de görüyorlardı. Güçlerini iktidardan alan bu dinî akım taraftarları, egemenlik paylaşımı noktasında zaman zaman Eş'arîlerle fîlî mezhep çatışmasına girmekten de asla geri durmuyorlardı. İşte bu çatışmanın bir parçası olarak, İzz b. Abdisselâm'ın halk üzerinde büyük tesir yapan olumlu izlenimini sarsmak için yerine göre onu kötülüyorlar ve aleyhinde akla hayale gelmeyecek bir şekilde karalayıcı kampanyalar düzenliyorlardı. Kendileri de yaptıkları etkileyici propaganda sayesinde, sultanın zihninde Hanbelîlerin

görüşlerinin **Ebu'l-Hasan el-Eş'arî** (ö.324/936)'nin itikadî görüşlerinin bir iktibası ve tekrarı olduğunu ileri sürerek sultanın ona olan meylini kesmek istiyorlardı.

Acâba kalamcı Eş'arî'nin akîdesi ne idi?

Onlara göre Eş'arî'nin akîdesi, Kur'an'ın manasının mahluk olmadığını, sadece lafzının; harf, ses ve kitabetinin mahluk olduğunu iddia etmesi; ekmek doyurmaz, su kandırmaz ve ateş yakmaz gibi görüşleri savunmasıdır. Onlara göre bu düşünceler Kur'an'a en büyük hakareti (!) içermektedir. İşte bu ve benzeri sebeplerle sultan 'Kelâmullah' konusunda İzz b. Abdisselâm'ın görüşlerini sorar. Bu soru üzerine İzz, tarihe "*Mülhatü'l-İtikâd*" diye geçecek olan bu risâleyi kaleme alır.⁹

Özet olarak yukarıda ismi geçen risâlenin içeriğine ek olarak İzz b. Abdisselâm, "Eş'arî ile Müslüman âlimler arasında *Mushaf-ı Şerîf*e hürmet etmenin vâcib olduğu hususunda hiçbir ihtilafın olmadığını, kim *Mushaf-ı Şerîf*'i ve ondan bir şeyi hafife alırsa kâfir olacağını, böyle bir kimsenin ise nikahının feshedileceğini, mallarının Müslümanlara fey olarak kalacağını, hatta ona ölümü halinde İslam üzere ölenlere yapıldığı gibi tekfin ve techiz faaliyetlerinin yapılamayacağını ve Müslümanların medfun bulunduğu kabristana da defnedilmeyeceğini, bilakis kurtlara kuşlara yem olarak kendi haline bir yerê terk edilmesi gerektiği" yolunda fetva verir.

İzz b. Abdisselâm'ın Allah'ın "Kelâm" sıfatı ve İlâhî iradenin beşeriyet âlemine söz şeklinde bir ifadesi olan Kelâmullah hakkındaki görüşleri, yüzyıllarca Mu'tezile, İslam filozofları ve Eş'arîler arasında *nedensellik* çevresinde

2. Risâlenin Tercümesi

♦ Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Allah O'ndan ve bizden razı olsun. Şeyh İzzüddîn b. Abdisselâm bu konuda şunları söylemiştir: İzzet ve celâl, kudret ve kemâl, nimet ve faziletlerin sahibi olan Allah'a hamd olsun. O, tek olan, hiçbir şeye muhtaç olmayan, bilâkis herşey kendisine muhtaç olandır. Doğmamış ve doğurmamıştır. Hiçbir şey O'nun dengi değildir. O'nun tasavvur edilebilecek bir cismi, sınırlı ve taktir edilmiş bir cevheri yoktur. O, hiçbir şeye benzemez ve hiçbir şey de O'na benzemez. Yönler O'nu içine alamaz. Yerde ve gökte olanlar O'nu himaye edemez. O, mekân yaratılmazdan ve zaman düzenlenmeden evvel var idi. O şimdi de önce bulunduğu hal üzeredir. O, mahlukatı ve fiillerini de yarattı; rızıklarını ve ömürlerini takdir etti. O'ndan olan bütün nimetler O'nun bir fazlıdır. O'ndan olan her hüküm (ceza) adâlettir. **"Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise, sorguya çekileceklerdir."**¹⁰ Kendi söylediği bir mahiyette şerefli arza yöneldi, kastettiği anlamda yerleşti. Bu yerleşme; dokunmak, sabit kalmak, yer edinmek, bir hale geçme, bir yerden bir yere intikal etme gibi anlamlardan uzaktır. O Allah ki büyüktür, aşkındır. Sapıklıkta olanların söylediklerinden münezzehtir. Bilâkis, arş O'nu taşıyamaz. Arş O'nun kudreti, lütfu ile ayaktadır. O'nun gücüne boyun eğmiştir. İlmiyle herşeyi kuşatmıştır. Herşeyi bu ilmiyle saymıştır. Akla hâtıra/gelen, vicdandaki şeylerden haberdardır. Diridir, dilediğini yapandır. İşiten, gören, bilen, gücü her şeye yetendir. Harf ve sesle değil, ezeli ve

Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin inancı, Allah'ın kitabında ve peygamberinin sünnetinde kendini isimlendirdiği 99 ismin delâlet ettiklerini içine alır. Allah'ın isimleri şu dört kelimedede özetlenir; bu dört kelimeye '*ölümsüz iyiler/fürünler*' diyeceğiz:

Birinci söz, "Sübhânallah" sözüdür. Bu sözün Arap dilindeki anlamı, (Allah'ın zâtını) her türlü noksanlıklardan uzaklaştırmak (tenzih), kusurlu, âciz sıfatlardan /eksikliklerden (selb) beri kılmaktır. Bu ise, Allah'ın zâtından ve sıfatlarından noksanlıkları ve ayıpları uzaklaştırmayı içine alır. Allah'ı eksiklikten tenzih eden her isim, bu kelimenin muhtevasına girer. Her türlü ayıptan temiz anlamındaki "*el Kuddûs*"¹², her türlü zarardan uzak olma manasına gelen "*es-Selâm*" gibi...

İkincisi söz, "Elhamdülillâh" sözüdür ki, her türlü kemâli, Allah'ın zâtı ve sıfatları için kabul etmektir. Bu kemal çeşitlerini Allah'a ait kılan, Alîm, Kadîr, Semî, Basîr gibi isimlerin tamamı bu sözün muhtevasına girer. 'Sübhânallah' sözüyle aklettığımız her aybı, düşünebildiğimiz her eksikliği ortadan kaldırdık. 'Elhamdülillâh' sözüyle ise bildiğimiz her kemâli, düşünebildiğimiz her üstünlüğü Allah için kabul ettik. Gerek bu nefyimizin ve gerekse bu kabulümüzün ötesinde bilemediğimiz, bize kapalı büyük bir durum söz konusudur. Bu sebeple, durumu özlü bir şekilde "Allâhü Ekber" sözüyle ifade ederiz.

'*Allâhü Ekber*' sözü söz konusu ettiğimiz kelimelerin **üçüncüsüdür**. Bu söz, 'Allah, O

Güzelliğin belirtileri deniz gibidir yok olmaz/sıkıntı duymadan ondan bahset!.

Gücü erişilmez, durumu azametli olan ne yücedir!.(Gökte ve yerde bulunan herkes O'ndan ister)¹⁵ ki, Ona muhtaçtırlar. (O her an yaratma halindedir)¹⁶ ki, buna muktedirdir. Yaratılmış her şey O'nundur, dolayısıyla emir, güç, yetkinlik de O'na aittir. Yaratıklar O'nun gücüne boyun eğmişlerdir. (Gökler O'nun (kudret) elinde dürülmüş olacaktır.)¹⁷ "O Allah ki, dilediğine /dileyene azap eder, dilediğini/dileyeni bağışlar, O'na döndürüleceksiniz."¹⁸ Zâtı ve sıfatları ezeli olan ölüleri diriltecek ve kemikleri bir araya getirecek olan, olanı ve olacağı bilen Allah ne yücedir!.

Eğer "ölümsüz iyiler" bu kelimelerden tek bir kelimeye öz bir şekilde yazılsa o kelime, "Elhamdülillâh" olurdu ve diğerlerinin anlamı onda özetlenirdi. Zira Ali b. Ebi Tâlib(ö.40/661): "Eğer yük devesine yük yüklemek isteseydim ona bu sözü yüklerdim. Allah'a sonsuz hamd olsun ki, bu ona ağır gelir" diyor. Şüphesiz hamd, övmektir. Övmek ise, bazen kemâlini kabul ile, bazen noksanlıktan uzaklaştırmakla olur. Kimi zaman idrâkı, idrak etmekten âciz bulunduğunu itiraf, kimi zaman mükemmellikte tek olduğunu kabul etmekle olur. Mükemmelliği has kılmak övgü ve kemal mertebelerinin en üstünüdür. Belirttiğimiz gibi bu kelime "ölümsüz iyiler" kavramının içindekileri içine alır. Çünkü buradaki elif ve lam, bildiğimiz ve bilmediğimiz bütün hamd ve medih cinsi şeyleri has kılmak içindir. Hiçbir medih zikrettiğimiz dışında kalmaz. İlahlığa ise ancak bu konuştuğumuz özellikleri taşıyan varlık hak kazanır. Ne bir şeriat ehli, ne bir peygamber ve ne de bir melek-i mukarreb bu inancın dışında kalır. Allah'ın yardımını kestiği, hevâsına uyan, Mevlâsına asi gelen kimseler hicap perdesinin üzerlerini örttüğü, kapıdan koğulmuş, yakınlıktan uzaklaştırılmış, dünyada Allah'ın büyüklüğünü tanımanın, O'nun zâtını bilmenin önüne geçtiklerinden, âhirette Allah'ın ikramından ve O'nu görmekten engellenmeye müstahak olmuşlardır:

Senden uzak olanın yokluğuna rızâ göster/O, cezası içinde olan bir suçtur.

Buraya kadar ele aldıklarımız Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'nin, selefin, tasavvuf ve hakikat ehlinin bu konudaki inancının bir özetidir. Anlattıklarımızın, tam ve tafsilatlı bir izaha nispeti, damlanın taşkın bir denize nispeti mesabesindedir:

Diğer insanlar onu inkar ederken/arayan onu cinsinden tanır.

gelince, başkası hakkında haram olduğu hükmünü çıkarmak câizdir ki o açıktır. Yine aslî nefiy edatı geçen ihbârî cümleden de çıkarılması câizdir. Allah'tan başkasına kulluğun haram oluşu şu âyetten alınmıştır: "O size kendisinden başkasına tapmamanızı emretti." Yûsuf 12/40. Yine icmâ ile sabittir. Aynı şekilde şu âyetlerde olduğu gibi her nefiy şu manaya gelir: "Artık ikisine de günâh yoktur." Bakara 2/229. "Ona da günâh yükletilmez." Bakara 2/173. (Bkz. İzz b. Abdisselâm, el-İmâm fî Beyâni Edilleti'l-Ahkâm, (tahk. Ridvan Muhtar), Beyrut, 1987, s. 137.

¹⁵ er-Rahmân 55/29.

¹⁶ er-Rahmân 55/29.

¹⁷ ez-Zümer 39/67.

¹⁸ Ankebût 29/21.

Sen açıkça ortaya çıktın hiç kimseye gizli değilsin/ay'ı bilmeyen kör dışındadır.

Allah'ı yaratıklarına benzeten *Haşviyye* ve *Müşebbihe* iki çeşittir: *Birincisi*, lüzumsuz, boş sözler söylemekten sakınmayanlardır. Bunun **"kendilerine bir yarar sağlayacağını sanırlar. Dikkat edin, şüphesiz onlar yalancılardır."**¹⁹ *Diğeri* ise, selefin görüşü arkasına gizlenip, yediği haram kazancı, aldığı dünya malını saklamak isterler:

*İnsanlara dindarlık gösterdiler ve nakşedilmişin etrafında döndüler.*²⁰

"Sizden emin olmak isterler, kavimlerinden de.."²¹ Selefin yolu ancak tevhid ve tenzihtir. Tecsîm (cisimlendirme) ve teşbih (Allah'ı yaratıklara benzetme) değildir. Bu sebeptendir ki, bütün bid'atçılar kendilerinin selefin yolunda olduklarını iddia ederler. Halbuki onlar, şu sözü söyleyenin durumu gibidir:

*Herkes Leylâ'ya vuslatı iddia ediyor/Leylâ ise, onların bu sözünü doğrulamıyor.*²²

Selefin tecsime ve teşbihe inandıkları, bid'atların zuhuru karşısında sessiz kaldıkları, şu âyet-i kerimelere aykırı hareket ettikleri, nasıl iddia edilebilir?

"Bilerek hakkı bâtil ile karıştırmayın, hakkı gizlemeyin."²³

"Allah kendilerine kitap verilenlerden, 'Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz' diyerek söz almıştın."²⁴

"İnsanlara kendilerine indirileni açıklamak için."²⁵

¹⁹ el-Mücâdele 58/18.

²⁰ Bu beyit, hicrî 230'da vefat eden **Mahmûd el-Verrâk**'a aittir. O, nifak çeşitlerini düşündüren beyitlerdendir. Bu beyitlerde şâir, insanların önünde dindarlık gösterisinde bulunan bazı kimseleri tasvir ediyor. Hakikatte onlar vicdanlarında mala karşı aşırı tamahkarlık isteği taşıyorlar. Şu beyitlerde olduğu gibi.

İnsanlara dindarlık gösterdiler/ve dinarın çevresinde döndüler

Onun(dinar) için oruç tuttular ve namaz kıldılar/onun için haccettiler ve ziyarette bulundular

Eğer (dinar) Sîreyvâ (yıldızı)'nın da üstünde ortaya çıksaydı/onlar tıyılar olup (oraya) uçarlardı. (İbn Abdî Rabbih, Ahmed b. Muhammed, el-Ikdu'l-Ferîd, (şerh. Ahmed Emin- İbrahim el-Ebyârî- Abdüsselam Harun), Beyrut, ts., III, 216;el-Âmilî, Bahâuddîn Muhammed, el-Keşkûl, Beyrut, 1983, II, 216.

²¹ en-Nisâ 4/91.

²² "Herkes Leylâ'ya kavuşacağını iddia ediyor" ifadesi, sadru'l-beyitte/beytin ortasında rivâyet ediliyor. Bkz. Dîvânü's-Sabâbe, 3.

²³ el-Bakara 2/42.

²⁴ Âl-i İmrân 3/187.

²⁵ en-Nahl 16/44.

“Âlimler peygamberlerin varisleridir.”²⁶ Peygamberlere vacip olan açıklama vazifesi onlara da vaciptir. Allahu Teâlâ: “Sizden hayra çağıran, iyiliği emredip, kötülüğü meneden bir topluluk bulunsun,”²⁷ buyuruyor. Kötülüklerin en kötüsü teccîm ve teşbihtir. İyliliklerin en faziletlisi, tevhid ve tenzihtir.²⁸ Selef ancak bid'atların ortaya çıkmasından önce susmuştur. Yağmur yağdıran göğün ve yarılan yeryüzünün Rabbine yemin olsun ki, selef bid'atlar zuhur ettiğinde onlarla mücadelede çabuk davrandı, bid'atları tam bir şekilde menettiler. Bid'at ehlini en şiddetli bir biçimde cezalandırdılar. Kaderiyye*, Cehmiyye**, Cebriyye*** vb. bid'at ehlini reddedip, onlarla, Allah yolunda hakkiyla cihat ettiler.

Cihad iki çeşittir: Birincisi cedel ve beyan ile yapılan, diğeri ise kılıç ve okla yapılandır.

Ne acayip, ne kadar da garip! Haşviyye ve ehl-i bid'attan, diğeri ile mücadelenin farkı nedir? Vicdanlarda pislik, kalblerde ve inançlarda bozukluk olmasın. “İnsanlardan gizlerler de Allah'tan gizlemezler. Halbuki geceleyin, O'nun razı olmadığı sözü düzüp kurarken O, onlarla beraber idi. Allah yaptıklarını kuşatıcıdır.”²⁹

Onlardan birisine Haşviyye ile ilgili meselelerden sorulunca o konuda susmayı emrederlerdi, bid'at olan haşevî meselelerden başkası sorulduğunda doğru cevabı verirdi. Şayet içinde teccîm ve teşbih gizli değilse, haşevi meselelerde tevhid ve tenzihle cevap verirdi. Bu bidatçı gruba, her nereye gizlenseler, zillet vurulmuştur. “Ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa (fitneyi uyandırmışlarsa) Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuğa koşarlar. Allah ise, bozguncuları sevmez.”³⁰ Elleri bir fırsat geçse onu kullanırlar, bir fitne görseler ona yönelirler. Ahmet bin Hanbel,

²⁶ el-Münzirî, Hâfız, et-Terğîb ve't-Terhîb, Kahire, 1968, I, 94.

²⁷ Âi-i İmrân 3/104.

²⁸ Bu konuda müellif şöyle diyor: “Amellerin gizli ve açık şerefleri; onunla ilişkili olan sonuçlar, ona vesîle olan şeyler ve ona teşvik gibi hususlar kendine aittir. Amellerimizin en makbulü, İlahî zat ve sıfatları bilmektir. Çünkü onu bilmekle ilişkili olan şeyler de bağlantısı olanların en şerefliisidir. Onun meyvesi (sonuç/ürün) ise, meyvelerin en makbulüdür. Allah'a itaat konusu ile ilişkili olan şeylerin hepsi de böyledir. (Bkz. İzz b. Abdisselâm, Şeceratü'l-Maârif, s. 4)

* Kader konusunda, kaderi Allah'tan nefyedip insana yükledikleri için 'kaderiyye' ismini alan düşünce sisteminin adı, Mu'tezile'dir. Kader konusunda ilk konuşan Ma'bed el-Cühenî (ö.80/169)'dir. Genel manada Mu'tezile ekolü, kaderiye mezhebi içinde müstakil bir mezhep sayılmıştır. Bkz. Bağdâdî, Abdülkâhir, Mezhepler Arasındaki Farklar, (çev. Ethem Ruhi Fırlıklı), İstanbul, 1979, s. 100-102.

** Cehmiyye, Cehm b. Safvan (ö.128/745)'a nispet edilen bir akımdır. İslam dünyasında Kur'an'ın mahluk olduğunu söyleyerek Allah'ın Kelam sıfatını inkar eden, imanı, ma'rifet olarak tanımlayan ve insanda müstakil irade hürriyeti yoktur, gibi görüşlerle tanınan bir zihniyettir.

*** Cebriyye mezhebi, Emevîler döneminde doğmuş olan mezheplerden birisidir. Cebri konusunda ilk konuşan Ca'd b. Dirhem (ö.118/736)'dir. Bu mezhebe göre insanın cüz'i, müstakil bir iradesi yoktur. İnsan rüzgarın önündeki bir yaprak gibidir. Yine bu mezhebe göre, Allah'ın ezeli sıfatları yoktur. Cennet-Cehennem fanidir ve rü'yetullah câiz değildir. Bkz. Bağdâdî, Mezhepler Arasındaki Farklar, s. 189-191.

²⁹ en-Nisâ 4/108.

³⁰ el-Mâide 5/64.

onun arkadaşlarının ileri gelenleri ve diğer selef alimleri, bid'atçıların kendilerine nispet ettiklerinden, uydurduklarından ve ihtilaf ettiklerinden uzaktırlar. Ahmet b. Hanbel ve diğer alimlerin, Allah'ın zatıyla kaim kadîm sıfatlarının, konuşanın konuşmasından, yazarların mürekkebinin dışında olduğuna inandıklarını nasıl zannedilebilir? Halbuki Allah'ın vasfı kadîm, şekiller ve lafızlar ise aklî bir zorunluluk, nakillerin sarahati ile sonradan(hâdis)'dir. Allah bunların sonradan meydana geldiklerini kitabında üç yerde haber verir:

Birincisi, "Rablerinden kendilerine ne zaman yeni (muhtes) bir ihtar gelse..."³¹ âyeti, gelenleri muhtes kıldı. Kim kalkıp da bunun kadim olduğunu iddia ederse Allah bunu reddetmiştir. Ancak bu hâdis, kadime bir delildir. Şu şekilde; biz Allah'ın ismini bir sayfaya yazdığımızda kadîm olan Rabb o kağıda hulûl etmiyor. Bunun gibi, kadîm olan vasıf bir kağıda yazıldığında yazılan vasıf, yazının girdiği yere girmiş olmuyor.

İkinci yer, "Görebildikleriniz ve göremedikleriniz üzerine yemin ederim ki, hiç şüphesiz o (Kur'an) çok şerefli bir elçinin (getirdiği) sözdür."³² Resûlün sözü (kavlü resûl), resûlün bir sıfatıdır. Sonradan olanın sıfatı hâdistir ve burada Allah'ın kelâmının kadim olduğuna delildir. Kim Resûlün sözünün kadîm olduğunu iddia ederse, Allah'ın sözünü reddetmiş olur. Yüce olan Allah bununla yetinmeyip, verdiği haberin üzerine tam bir şekilde yemin de etti. Allahu Teâlâ: **"Gördüklerinize yemin ederim ki.."** Yani, şahit olduklarınıza. **"Görmediklerinize yemin ederim ki.."** Yani, gözünüzün görmediklerine. Bu yeminde, O'nun zâtı, sıfatları ve bunun dışında yaratıkları özetlenmiştir.

Üçüncü yer, "Hayır, akıp giden, bir kaybolup bir etrafı aydınlatan yıldızlara andolsun, kararmaya yüz tuttuğunda geceye andolsun, ağarmaya başladığında sabaha andolsun ki, o (Kur'an) şüphesiz değerli, güçlü ve Arş'ın sahibi (Allah'ın) katında itibarlı bir elçinin (Cebrail'in) getirdiği bir sözdür."³³

Kur'an'ın harf ve sesten oluştuğunu, bunun da bir Mushaf'ta yer aldığını iddia eden kişi ne hayret edilecek bir kişidir. Çünkü Kur'an herhangi bir sesi bulunmayan mücerret/soyut harflerle doludur. O halde onda sesten yazılmış bir harf yoktur. Çünkü telaffuz edilen harf yazılan şekil değildir. Bu sebeple lafzî harfler kulakla işitilir, fakat gözle görülmez. Yazılı şekiller ise, gözle görüldüğü halde kulakla işitilemez. Bu konuda tereddüt geçiren kimse, âlim bile olsa akıllılardan sayılmaz. Cenâb-ı Allah, Müslümanların içinde böylesi bid'at, hevâ ve sapıklık ehlini çoğaltmasın!..

Kim ki kadim vasfın Mushaf'a hulûl ettiğini söylerse onun bu sözü, Mushaf yandığında Allah'ın kadim vasfının da yandığını söylemesini gerektirir. Allah bu söylenenlerden münzezzettir. O, yüce ve büyüktür. Kadîm olanın durumu,

³¹ el-Enbiyâ 21/2.

³² el-Hâkka 69/38-40.

³³ et-Tekvîr 81/15-20.

değişikliği ve yok olmayı kabul etmez. Çünkü bunlar, kadîm oluğa aykırı durumlardır.

Şayet el-Eş'arî'nin dediği gibi, Kur'an'ın kendisinde hulul olmayan bir Mushaf'ta yazılı olduğu iddia ediliyorsa, o halde neden Eş'arî'ye lanet okuyorlar? Yok eğer bunun tersini iddia ediyorlarsa şu âyetlere baksınlar:

“Bak, nasıl da Allah üzerine yalan uyduruyorlar;apaçık bir günah olarak bu onlara yeter.”³⁴

“Kıyamet gününde Allah hakkında yalan söyleyenlerin yüzlerinin kapkara olduğunu görürsün. Kibirlenenlerin kalacağı yer cehennemde değil midir?”³⁵

“Şüphesiz bu korunmuş bir kitapta bulunan değerli bir Kur'andır.”³⁶ âyet-i celilesine gelince, Arap dilcileri arasında ihtilaf yoktur ki “fî kitâbin meknûn” âyetiyle ilgili mahzûf bir ifadenin olması gerekir. Bu mahzûfiyetle âyet-i kerime, daha önce zikrettiğimiz gibi, ‘gizli bir kitapta yazılmıştır’ takdirinde olmalıdır. Risâletin sıhhatı ve validaniyetle akıl da buna şahitlik eder. Müslümanların icmâına göre bu, sorumluluğun sebebidir. Akılla kadîm oluğa delil getirilemezse bu onlara şahit olarak yeter. Çünkü onlar (haşviye), şeriatı akli güvenilir saydığı ve şehâdetini kabul ettiği ve Kur'an'da birçok yerde onunla delil getirdiği halde, akli şahit olarak dinlemiyorlar. Kur'an'ın akli şahit olarak göstermesine, tekrar yaratmaya ilk yaratma ile delil getirmesi gösterilebilir.³⁷ Yine bundan başka şu âyetler de delil olarak getirilebilir:

“Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilahlar bulunsaydı, yer ve gök (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Şayet yerde ve gökte bundan başka ilahlar da bulunsaydı onlar fesada uğrardı.”³⁸

“Allah evlat edinmemiştir; O'nunla beraber hiçbir tanrı da yoktur. Aksi taktirde her tanrı kendi yarattığını sevk ve idare eder ve mutlaka onlardan biri diğerine galebe çalardı. Allah onların (müşriklerin) yakıştırdığı şeylerden münezzehtir.”³⁹

“Göklerin ve yerin hükümrânlığına, Allah'ın yarattığı her şeye ve ecellerinin olabileceğine bakmadılar mı?”⁴⁰

³⁴ en-Nisâ 4/50.

³⁵ ez-Zümer 39/60.

³⁶ el-Vâkıa 56/77-78.

³⁷ Bkz. Yâsîn 36/80.

³⁸ el-Enbiyâ 26/21.

³⁹ el-Mü'minûn 23/91.

⁴⁰ el-A'raf 7/185.

Allah'ın kabul ettiğini şahit olarak kabul etmeyen, Allah'ın sağlamaştırdığını delil olarak düşüren kaybeder. Onlar nakledilene müracaat ederler. Bu sebeple biz de nakille delil getirdik ve akli olanları bıraktık. Tuzak olarak buna ihtiyaç duysaydık açıklardık, yok eğer ihtiyaç duymazsak erteler, geri bırakırız. Sahih bir Hadis'te: *"Her kim Kur'an-ı okur, i'rab ederse onun için okuduğu her harfe karşılık on sevap vardır. Her kim de okur fakat i'rab edemezse, onun için de okuduğu her harfe karşılık bir sevap vardır,"*⁴¹ buyrulmuştur. Kadîm ise ses ile ayıplı, i'rab ile tam olmaz. Allahü Teâla: **"Çekeceğiniz ceza yapmakta olduğunuzdan başka birşeyin cezası değildir"**⁴² buyuruyor. Resûlullah (a.s) bizim okuduğumuz Kur'an'la mükafatlanacağımızı haber verdiğine göre, okumak bizim işlerimizdendir. İşlerimiz ise kadîm değildir. Şüphesiz bu bilgi insanlara, Allah'ın ve Resûlünün sünnetini bilmeden, akılların zayıflığı ve zihinlerin tembelliğinden önce verilmiştir ki, Kur'an lafzı şeriatte ve dilde kadîm bir vasfı ifade için kullanıldığı gibi, hâdis olan okuyuş için de kullanılır. Allahu Teâla: **"Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir,"**⁴³ âyetinde *Kur'an* kelimesiyle, okuyuşu (kıraat), kastediyor. Çünkü Kur'an'ın dışında bir başka Kur'an yoktur. **"O halde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et,"**⁴⁴ *Okuyuş*, okunanın kendisi değildir. Okuyuş, sonradan olan (hâdis) bir iştir. *Okunan* ise, kadimdir. Allah'ı andığımızda, zikrimizin hâdis, zikredilen Allah'ın kadim olması gibi. Bunlar sadece Eş'arî mezhebinin görüşlerinin bir parçasıdır.

*Hazâm söylerse ona inanın/çünkü söz, Hazâm'ın söylediğidir.*⁴⁵

Bu konuda söyleyecek söz çoktur. Eğer dinin korunması, bid'atçıların sesini kısmak âlimler üzerine vâcip olmasaydı, Haşvîler zamanımızda Müslümanların namus ve şereflerini yaralayacak şekilde dillerini uzatmasaydı, bu meselede olduğu gibi izah etmekle insana iyilik yapardım. Ancak, Allah bize cihadı ve dinini muzaffer kılmayı emretti. Sultanın silahının kılıç ve ok olması gibi âlimin silahı da; ilmi ve dilidir. Sultanlar için silahlarını müşrik ve kafirlerden çekip kınlarına sokmasının caiz olmaması gibi, âlimlerin de silahlarını bid'atçılardan ve sapıklardan çekip kınlarına sokması caiz olmaz. Kim Allah'ın dinini müdafaa eder ve yayarsa Allah'ın onu, uyumayan gözüyle gözetmesine layık olur, yenilmez izzetiyle güçlendirilmesine, yolda bırakmayan desteğiyle desteklemesine ve bütün yaratıklardan korumasına hak kazanır: **"Allah dilemiş olsaydı onlardan başka türlü de geç alırdı, bunun böyle olması kiminizi kiminizle denemek içindir."**⁴⁶ Allah'ı tenzih edenler ve birleyenler yemin ve şahitlik

⁴¹ Beyhaki, *"Şuabu'l-İman"* adlı eserinde İbn Ömer'den bu hadisi zayıf bir isnatla merfû olarak şu şekilde rivâyet etmektedir: *"Her kim Kur'an-ı okur, i'rab ederse okuduğu her harfe karşılık yirmi sevap vardır. Her kim i'rab etmeksizin Kur'an-ı okursa her harfe karşılık on sevap vardır."* (Bkz. Beyhaki, Ebû Bekr. *Şuabu'l-İman*, (ihtisar ed. Kazvîni), Beyrut, 1985, s. 46-47.

⁴² es-Saffât 37/39.

⁴³ el-Kıyâme 75/17.

⁴⁴ el-Kıyâme 75/18.

⁴⁵ Lüceym b. Sa'b'ın veya câhiliye şâirlerinden Vesîm b. Târik'in sözü olduğu rivayet edilir. Bu sözde geçen 'Hazâm' ise, Lüceym'in hanımıdır. Bu söz Araplar arasında darb-ı mesel olarak kullanıla gelmiştir. Kendi sözünden başkasının sözüne güvenmeyenler için söylenir. (Bkz. İbn Hişam el-Ensârî, *Muğni'l-Lehib*, (tahk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Kahire, ts., I, 220.

⁴⁶ Muhammed 47/4.

yerlerinde şahitlerin karşısında bununla fetva vermeye, mescitlerde ve medreselerde yüksek sesle bunu ilan etmeye devam ettiler. **Haşvîlerin** bid'atı gizlidir, bunun karşısına açıkça çıkmaya imkan bulamaz. Bilâkis, avamın cehaletinde gizlenir, muhakkak böyle zamanlarda açığa çıkmıştır. Allah'tan adeti üzere bunları yok etmekte acele etmesini diliyoruz. Öncede geçerli olan sünneti üzere onların zelil olmalarına hükmetmesini istiyoruz. Halef ve seleften Allah'ı tenzih eden ve birleyenlerden Allah razı olsun. Âmin.

Ne hayret edilecek bir durumdur ki onlar Eş'arî'yi, "ekmek doyuran, su kandıran, ateş yakan değildir" sözünden dolayı kötülüyorlar. Halbuki bu, Allah'ın manasını kitabında indirdiği bir ifadedir. Şüphesiz doyurmak, kandırmak ve yakmak Allah'ın yaratıklarına has kıldığı sonradan olan şeylerdir. Ekmek doyurmayı, su kandırmayı ve ateş yakmayı yaratmıyor, bu konuda sebepler onlar olsa da.. Yaratana ise, sebebin kendisi değil, müsebbiptir, Allah'ın şu sözünde buyrulduğu gibi: "**Attığın zaman da sen atmadın, fakat Allah attı.**"⁴⁷ Bu âyet Hz. Peygamberi atma işini yaratmaktan uzaklaştırdı, o atma işine sebep kendisi olsa da. Yine Allahü Teâlâ: "**Doğrusu güldüren de ağlatan da O'dur. Öldüren de dirilten de O'dur.**"⁴⁸ Burada Allah güldürme, ağlatma, öldürme ve dirilmeyi sebeplerinden ayırarak doğrudan kendisine izafe etti. Aynı şekilde Eş'arî de doyurma, kandırma ve yakmayı sebeplerinden ayırarak yaratana izafe etti. Bu görüşünde şu âyetlere dayanmıştır:

"İşte Rabbiniz Allah O'dur. O'ndan başka tanrı yoktur. O, her şeyin yaratıcısıdır."⁴⁹

"Allah'tan başka bir yaratıcı mı var?"⁵⁰

"Bilakis, onlar ilmini kavrayamadıkları ve henüz yorumu da kendilerine bildirilmemiş olan şeyi (Kur'an'ı) yalanladılar."⁵¹

"Siz benim âyetlerimi, ne olduğunu kavramadan yalan saydınız öyle mi?"⁵²

*Nice ayıplar vardı, doğru söz olan/bunların âfeti, hasta anlayıştan gelir.*⁵³

⁴⁷ el-Enfâl 8/17.

⁴⁸ en-Necm 53/43-44.

⁴⁹ el-Enâm 6/102.

⁵⁰ Fâtır 35/3.

⁵¹ Yunus 10/39.

⁵² en-Neml 27/84.

⁵³ Mütenebbî, Ebû Tayyib, *Dîvan*, (tahk. Ömer Fârûk), Beyrut, ts., IV, 246.

Kavmin en aşağısından razı olan ve onların en uzağından hoşlanmayanı tenzih ederiz. 'Allah'a yaptığından sorumlu tutulmaz, onlar işe, sorguya çekileceklerdir.'⁵⁴

Bu cümleden olarak, her âlime hak zayıflatıldığına ve doğru yok olmaya başlayınca hakkın ve doğrunun zaferi için bütün gücünü harcaması, bu işi, kendi nefisinden üstün tutması gerekir. Eğer hak galip gelir, doğru açığa çıkarsa onların gölgesinde gölgelenmesi, bu ikisinin dışındaki hiçbir şeyin damlalarına ihtiyaç duymadan, bunlarla kolayca yetinmesi gerekir:

Senin azın (senden gelen az şey) bana fayda verir/ancak senin azın için az denilmez.

Dini güçlendirme yolunda nefisleri tehlikeye atmak meşrûdur. Bu sebeple, Müslümanların kahramanlık olarak kendilerini müşriklerin saflarına atmaları caizdir. Aynı şekilde iyiliği emredip kötülüğü yasaklamayı, dinin kaidelerini hüccetlerle ve burhanlarla kuvvetlendirme işini de tehlikeye atmak meşrûdur. Kim ki kendi nefisinden korkarsa bu mücadelede ondan vücûbiyet düşer, fakat mubahlık kalıcıdır. Kim, nefsi tehlikeye atmanın caiz olmadığını söylerse haktan uzaklaşmış, doğrudan ayrı düşmüştür.

Bu cümleden olarak her kim Allah'ı nefisine tercih ederse Allah da onu tercih eder. Kim insanların hoşuna gitmeyen bir şeyle Allah'ın rızasını talep ederse, Allah da ondan razı olur ve insanları ondan razı kılar. Kim de Allah'ın hoşlanmadığı bir şeyle insanların rızasını isterse Allah da ondan hoşlanmaz ve insanların ondan hoşlanmamasını sağlar. Allah'ın rızası herkesin razı olması için yeterlidir:

*Keşke hayat acıyken sen tatlı olsan/keşke insanlar kırgınken sen razı olsan.*⁵⁵

Her şeyin, kaybedince bir telâffisi vardır/Allah'tan gelen şeyin, kaybedersen telâffisi bulunmaz.

Hiz. Peygamber (a.s) şöyle buyurmuştur: "Allah'ın dinini muhafaza et ki, Allah da seni muhafaza etsin. Allah'ın dinine yardım et ki, Allah'ı hep önünde bulursun."⁵⁶ Bir başka hadis'te ise; "Allah'ı nefislerinle zikredin. Şüphesiz ki Allah kulu kendi nefisinden

⁵⁴ el-Enhiyâ 21/23.

⁵⁵ Hamedânî, Ebû Firâs. *Dîvan*. (şârih. Halil ed-Deveyhî), Beyrut, 1991, I, 24.

⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*; I, 293, 303, 307. Bu hadis'in bir başka varyantı da şöyledir. Ebu'l-Abbas Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edilmiştir: Demişti ki: "Birgün Allah Rasûlünün terikesinde idim. Evlat, sana birkaç kelime belleteyim buyurdu: Allah'ı (yani emir ve nehyini) gözet ki, Allah da seni gözet sin. Allah'ı gözet ki, O'nu karş ında bulas ın. Bir şey istediğ in vak it Allah'tan iste. Yardım dilediğ in vak it, Allah'tan iste. Yardım dilediğ in vak it Allah'tan dile. Şunu bil ki, bütün yaratılmış lar elbirliğ i ile sana bir fayda ve menfaat bahş etmek isteseler, Allah'ın sana yazdığ ından fazla bir şey bahş edemezler. Aynı şekilde bütün mahlukat elbirliğ i ile sana bir zarar vermek isteseler, Allah'ın sana taktir ettiğ i zarardan ziyadesini yapamazlar. Kalem ler (işleri hitama erip) kaldır ılmış , sahifeler de (üzerindeki yazılar tamam olup) kurumuştur." Tirmizi, Sünen, fi Sıfatı'l-Kiyâme 60.

indirir, onun kendi nefsinden indirdiği yerde.”⁵⁷ Bazı büyükler ise şöyle demişlerdir: “Allah’ın katındaki yerine bakmak isteyen, Allah’ın kendi katındaki yerine baksın.”

Allah’ım! Hakkı muzaffer eyle. Doğruları açığa çıkart. Doğru bir işle bu ümmeti kuvvetlendir. Öyle bir iş ki, senin dostun o işte izzet, düşmanı zillet bulur. O işte sana itaatle iş yapılır, sana isyan yasaklanır.

Hamdin her türlü sü kendisine dayandığım ve güvendiğim Allah’a mahsustur. O bana yeter, ne güzel yardımcıdır. Yüce Allah, Efendimize, onun ailesine ve ashabına rahmet etsin, bizimle beraber. (Âmin). ♦

⁵⁷ Kaynaklarda bulunamamıştır.

DEĞERLENDİRME

Görüldüğü gibi ‘Mülhatü’l-İ’tikâd’ risâlesinin mukaddimesi Allah’ın ne olmadığını anlatan selbî/soyutlama sıfatlarına ayrılmıştır. Müellif yeri geldiği zaman Allah’ın ne olduğunu anlatan subutî sıfatlara da değinmiştir. Bu risâlenin özünü, “İlahî zat/sıfat” ilişkisi ve Kur’an’a saygısızlığın dinî açıdan doğuracağı durum, oluşturmaktadır.

Sosyolojik bir vâkıa olarak tarihte iz bırakmış herhangi bir düşünce veya bilim disiplininin oluşumunda yaşanan hâdiselerle fikirler arasında çok yakın bir ilişki ağı mevcuttur. Bir inanç felsefesi disiplini olan Kelam bilimi de yukarıdaki kuraldan ayrı düşmez; aynı iddialar bu bilim için de geçerlidir. Kelam bilimi, hicrî I. yüzyılın sonlarından itibaren öncelikle İslam coğrafyaları içerisinde saf İslam inanç sistemine içeriden, belli bir süreçten sonra dışarıdan yöneltilen itirazlara karşı bir savunma amacı ile doğmuştur. Biz bunun bir benzerini bu risâlede de görüyoruz.

İslam kaynaklarından öğrendiğimize göre İzz b. Abdisselâm, muhalifleri Hanbeliler tarafından zamanının yöneticisine, sözde Kur’an’a saygısız davranan Eş’arî akîdesini savunduğu gerekçesi ile şikayet konusu yapılır. Toplumsal/sosyal tabanı da etkileyici bu suçlamanın arkasında Ebu’l-Hasan el-Eş’arî’nin Allah’ın Kelam sıfatı konusunda selefi bir ekol olan Hanbeliler gibi düşünmemesi yatmaktadır. Çünkü Hanbeliler –Ahmed b. Hanbel’in kendisi değil– Kur’an’ın sadece anlamının değil, harf ve sesinin de yaratılmamış olduğunu ileri sürmektedirler. İşte bu görüşlerini genelleştiren Hanbeliler, iktidar desteğini de arkalarına alarak bu görüşü geçmişte belli bir dönem Mu’tezile’nin yaptığı gibi, İslam’ın tek bir yorumu olarak topluma dayatmaya çalışıyorlar; bu yorumu benimsemeyen şahıs ve kitleleri Kur’an’a saygısızlık yapmak’a suçluyorlardı. Bir nevi onlar, hicrî III. yüzyılda Mu’tezile ile Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) arasında geçen polemikğin bir benzerini hicrî VII. yüzyılda Eş’arî ekol ile müteahhirûn Hanbeliler arasında yaşatmak istiyorlardı. Mu’tezile ‘Kur’an yaratılmıştır’ düşüncesini muhaliflerine zorla dayatmaya çalışırken iktidar desteğinden güç alıyordu; Hanbeliler de ‘Kur’an’ın manası ve lafzı yaratılmamıştır’ derlerken, iktidarın desteğini yanlarına çekmeye çalışıyorlardı. Bu açıdan her iki ekolün görüşlerinde değil ama, izledikleri siyasetlerinde bir benzerlik/paralellik göze çarpmaktadır. Olayın bir başka boyutu da siyasetin itikadileştirilerek halkın, iktidarın meşrûlüğünü onaylayıp onaylamadığının test edilmesidir. Bu tartışmaların arka plânına baktığımız zaman böyle bir sonucun ortaya çıktığı da görülecektir.

İşte İzz b. Abdisselâm popülist bir çizgi izleyen Hanbelilerin bu baskıcı siyasetlerine rağmen görüşlerinden asla geri adım atmaz. Kur’an’ın sadece lafzının yani harf ve seslerinin mahluk olduğunu, onun anlamının ise mahluk olmadığını iddia eder. Bu ve benzeri konulardaki görüşlerini kanıtlamak için adı geçen risâleyi kaleme alır. Görüldüğü gibi bu risâlede İzz b. Abdisselâm, çok önemli bir şey de

söyler. İslâm İnanç sisteminde 'kutsal' olanın sadece Allah kelâmı olduğunu vurgular. Bunun dışındaki şeylerin halk katında kutsallık yaftasıyla anılmasının izâfî ve itibarî olduğuna dikkatleri çeker. Müslüman kültüründe bazı şeylerin, örneğin Ka'be ve Hacerü'l-Esved gibi mekan ve nesnelerin taşıdığı hatıra ve gördüğü vazife açısından bir değer taşıdığına işaret eder ki, aslında O, çok önemli bir tevhid ilkesine de parmak basmış olmaktadır. Maalesef bu ilke tarihi süreçte muhafaza edilmediği için bir çok sapmaları da beraberinde getirmiştir ve putperestliğe davetiye çıkarmıştır.

İzz b. Abdisselâm bu risâlede sık sık 'Haşviyye' olgusu üzerinde de durarak, kendi döneminde özellikle de İslâm'ın yorumunda öne çıkan 'Haşviyye' dediği bir zümreden de söz eder. Kendisini döneminin iktidarına şikâyet eden bu zümreyi, Allah'ı mahlukatına benzeten müşebbihe olarak tanıtır.

O halde Haşviyye olgusu nedir?

Arapça'da *h.ş.y* kökünden türetilmiş olan haşiv, lügatte yatak, yastık dolgusu olarak kullanılan yün ve pamuğun adıdır. Eğer sözü niteleyen bir sıfat olarak kullanılırsa, herhangi bir konuşmada lüzumsuz ve faydasız ziyâde ifadelerle 'haşiv' denir.⁵⁸ Bu tanımlamalardan anlaşıldığı kadarı ile haşv, konuşma veya yazımda, lüzumsuz, faydasız ve dolgu maddesi olarak kullanılan söz ve ifadelerle genel olarak verilen bir adlandırma olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm düşünce tarihinde Haşviyye kavramı, kaba bir mücessime telakkisi ifade eden hadisleri, hiçbir tenkit, tevîl ve tetkike tabi tutmaksızın hatta diğer hadislerle tercih ederek sahih hadis addedip harfiyen, lafzî olarak tefsir eden bazı hadis ashabı hakkında kullanılan ve hakaret anlamı içeren bir tabirdir. Haşviyye, meselenin '*nasıl olur*' tarafı üzerinde durmadan (bilâ keyf, bilâ şerh) Allah'a insan veya herhangi bir nesne sureti izâfe eden tabirleri kullanmakta bir sakınca görmüyorlardı.⁵⁹

Hicrî II. yüzyıldan itibaren Haşviyye, hadis rivayeti ile meşgul olan, Fıkıh ve Kelam gibi entelektüel alt yapıdan yoksun olmakla birlikte, sistematik bir metoddan da mahrum olan kesimlere verilen bir lakap olmuştur. İslâm düşünce tarihinde Abbasi halifesi Me'mun (ö.198/813) döneminde başta Ahmed b. Hanbel olmak üzere onun izleyicisi olan Hanbelîlere uygulanan mihne süreciyle Haşviyye olgusu başlamıştır.⁶⁰

Haşviyye olgusu ilk defa ne zaman ortaya çıkmıştır?

Haşvîliğin özünü aklın değer ve önemini hafife alma, nasların zâhiri anlamlarına sarılma anlayışı oluşturur. İslâm düşünce tarihini incelediğimizde

⁵⁸ Geniş bilgi için bakınız. İbn Faris, Ebu'l-Huseyin Ahmed, Mu'cemu Mekâyisi fi'l-Lüga, (tahk. Şehâbeddîn Ebû Amr), Beyrut, 1994, s. 303; Cürçânî, Seyyid Şerîf, et-Ta'rîfât, (neşr. Abdurrahmân Uniyere), Beyrut, 1987, s. 120.

⁵⁹ Bkz. Müfîd, Muhammed b. Nu'mân, Evâilu'l-Makâlât, Tebriz, 1371, s. 41.

⁶⁰ Kırş. Altıntaş, Ramazan, "Haşviyye'nin Doğuşu ve Kelamî Görüşleri" C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, (Sivas 1999), s.61-63; Özafşar, Mehmet Emin, İdeolojik Hadisçiliğin Tarihi Arka Planı, Ankara, 1999, s. 29.

"Haşviyye" bağımsız ve muayyen bir fırka olarak pek mümkün görünmemekle birlikte, ortaya çıkışına dair bazı tarihi bilgilerin nakledildiği bilinmektedir. Kimi tarihçiler, "Haşviyye"nin oluşum sürecini tabiûnun büyüklerinden **Hasan-ı Basrî** (ö.110/728) ile başlatırlar. Haşviyye'nin en büyük alâmet-i fârikası, teşbih ifade eden âyet ve hadislerin anlamını zâhirine hamlederek, asıl maksadı ihmal etmeleridir. Nakil ve nâstan başka bir şey tanımayan, akla ve düşünceye hiç değer vermeyen halk tabakasından bir grup ravi Basra'da Hasan-ı Basrî'nin ilim meclisine devam ediyorlardı. Huzurunda saçma sapan konuşunca, "bu kimseleri ders halkasının dışına atınız" dedi. Böylece onlar "haşviyye" diye adlandırılmış oldu.⁶¹

H. S. Nyberg, Mu'tezile'nin ilk görüşlerinin naslara nüfûz edemeyen lafzî manalardan öteye geçemeyen müşebbihe ve mücessime olarak nitelendirilen "haşviyye"yi reddetmek olduğunu söyler. Müellife göre tescim inancı, Mu'tezile'nin doğuş çağında İslâm'a girer. O dönemde "haşviyye" diye adlandırılan ehl-i hadisten çokları hadislerde geçen nâberî sıfatları ulûhiyyet makamına yakışmayan yaratılmışlık vasıflarına benzettiler.⁶² Mu'tezile'nin anladığı gibi Haşviyye'yi sadece "ehl-i hadis"e inhisar ettirmek doğru değildir. Her fırkanın içerisinde bu zihniyeti bulmak mümkündür. Müteşâbih âyetleri israiliyat ve gnostik düşüncelerle tefsir etme yolunu benimseyen kimselerin tümü bu nitelendirmenin içerisine girer. Kelam bilginlerinin yaptığı tanımlardan da bu durum anlaşılmaktadır. Kelam bilginleri Haşviliğin fâilleri üzerinde değil daima fiilleri üzerinde durmuşlar, yani, bu konuda açıkça bir ilke ortaya koymuşlardır. Bu açıklayıcı tanımlamalardan bazıları şunlardır:

Ebu'l-Meâli el-Cüveynî (ö. 478/1085), Allah'ın kelamının kadimliğini Mushaf'larda yazılı metinlere (harf ve seslere) kadar indirgeyen zümreleri Haşviyye olarak isimlendirir.⁶³ **Takiyyüddin es-Sübkî** (ö.756/13559 ise, Haşviyye'yi, câhil, akıllı kıt ve nasların zâhirine takılıp kalan kimseler olarak anlar.⁶⁴ Bu tanımlamalardan anlaşıldığına göre tarih boyunca haşviyye, aklın kullanılmasına karşı çıkanlar anlamına geldiği gibi, dolaylı olarak akli ilimlere de iyi gözle bakmayan kimseler olarak da görülmüşlerdir. Bu sebeple Felsefe ve Mantık gibi ilimlere iyi gözle bakılmamış, hatta bu peşin hükümlülüğün doğal bir sonucu olarak Kelam ilmi de zemmedilmiştir.

İzz b. Abdisselâm bu risâlesinde doğrudan Ahmed b. Hanbel'in kendisini eleştirmez, hatta onu tenzihçi olarak tanımlar. O, ilâhi sıfatları anlama konusunda kendilerini Ahmed b. Hanbel'e nispet eden Hanbelîlerin bakış açısını eleştirir. Onları selefin itikadından sapmakla suçlayarak '*teşbihçi haşviyyeciler*' olarak adlandırır. Onun yaşadığı dönemde kendisini hedef alan Haşviyye zümresi, müteşâbih âyetlerin lafzından yola çıkarak teşbihe düşmeleri, faydasız boş söz söylemeleri, özellikle hadislere boş sözler karıştırmaları sebebiyle eleştiri konusu yapılmıştır. Müellife göre böylesi bir metot selef mezhebine sözle aidiyet oluşturmayacağını, fiile bakılması gerektiğini gündeme getirmektedir. Selef tevili

⁶¹ Bkz. İbn Asâkir, *Tebyînü Kezîbî'l-Müfterî*, s.5; Sübkî, *Takiyyüddin, es-Seyfu's-Sakîl*, (tahk. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire, 1937., s.12-13.

⁶² Nyberg, H.S., "*Mukaddime*", (Hayyat, Ebu'l-Huseyn, el-İntisâr), Kahire, 1925, s.53.

⁶³ Cüveynî, Ebu'l-Meâli, *el-Akîdetü'n-Nizâmîyye*, (tahk. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire, 1948, s.21.

⁶⁴ Sübkî, *Takiyyüddin, es-Seyfu's-Sakîl*, s. 13-15.

benimsememekle birlikte, asla Haşviyeciler gibi tecsim ve teşbihe düşmemiş, daima Allah ve din adına konuşurken tevhid ve tenzihe bağlı kalma ilkesini gözetmiştir. Bu sebeple müellif hem selefi savunmak ve hem de haşviyeyi eleştirmek adına onların inançsal portrelerini şöyle tasvir eder: "Haşviye, Allah'ı mahlukatına benzeten müşebbihedir. Haşviye, boş laf izhar etmekten çekinmezler. Bunun **"kendilerine bir yarar sağlayacağını sanırlar. Dikkat edin, onlar şüphesiz yalancıdırlar."**⁶⁵ Müşebbihe ise, **"ya yiyecekleri bir haram için yahut da alacakları değersiz bir dünya malı için"**⁶⁶ selef mezhebi görünümünde gizlenenlerdir. Halbuki selef mezhebi tevhid mezhebi olup tecsim ve teşbih mezhebi değildir.⁶⁷

İzz b. Abdisselâm, tarihte **İmâm-ı Gazâlî** (ö.505/1111) ve İslam filozofları arasında sert tartışmalara sebep olan varlık düzleminde tabî illet mi yoksa ilâhî illet mi geçerlidir? Soruları çevresinde dolaşan *"nedensellik"* sorunu üzerinde de durur. Bir nevi, "Haşviye" zümresi tarafından suçlanan Eş'arî'yi savunmak amacıyla bu konuya değinir. İzz, tercümesini sunduğumuz metinde de görülebileceği gibi, *sebeplilik* konusundaki görüşünü İlahî illetten yana tavır takınan Eş'arî ve onu izleyen mensupları gibi belirtir. Eş'arîler Allah'ın kudretine hâlef getiririm ve bir de mu'cizeyi savunmada güçlük çekirim endişesiyle kanaatlarını ilâhî illetten yana belirtmişlerdir. Bir başka açıdan onlar zihinsel olarak âlemde tabî illet yasalarını kabul etmenin iki fâil tanımaya götüreceğinden ve böyle bir inancın da insanı şirke düşüreceğinden çekinmişlerdir.⁶⁸

Halbuki tamamıyla İlahî illetten yana olmak, tabiatla geçerli olan fiziksel yasaları hiçe saymak ve Allah'la insanı karşı karşıya getirici iki râkip konumunda bir atmosfere taşınmak doğru değildir. Burada insanın sorumlu olduğu alanla sorumlu olmadığı alan ve kevnî yasaları birbirinden kesin sınırlarla ayırırsak belki de bu tartışmalar daha asgari düzeye inecek ve yerinden oynamış olan sahih akîde ve fikir taşları yerli yerine oturacaktır. Çünkü konunun doğrudan kaderle de yakın bir ilintisi ortaya çıkmaktadır. Maalesef İslam dünyasında bu alana ilişkin tartışmalar o hale gelmiştir ki, bir tarafta insanın sorumluluğunu hiçe sayan bir zihniyetin teşekkülüne yol açılırken, öte yandan top yekûn kaderi mahkum etmeye yönelik bir zihniyetin de doğuşunun kapısı açılmıştır. İzz b. Abdisselâm bu konuya bir yenilik getirmiş ya da sorunu geniş bir çerçevede ele almış değil, Eş'arîliğin bilinen görüşünü tekrarlamıştır.

Sonuç olarak **"Mülhatü'l-İ'tikâd"** risâlesinin muhtevasını hicrî VII. yüzyılda geleneksel olarak rey ekolüne bağlı bir âlimin kendi döneminde karşı karşıya kaldığı mihne karşısında kelâmullah konusundaki görüşlerini sesli olarak savunması oluşturur. Aynı zamanda bu risâle İslam kültür tarihine ışık tutması açısından önem arz eden bir malzemeye de kaynaklık ve tanıklık etmektedir. Tarihçiler için hem de iyi bir malzeme ve kaynaktır. Çünkü, hem o dönemin siyâsî, fikrî, akîdevî ve kültürel hayatına ışık tutmakta, bir başka açıdan da bir âlimin geleneği muhafazada nasıl bir gayret gösterdiğinin canlı tanığı olmaktadır. Âdetu bu

⁶⁵ el-Mücâdele 58/18.

⁶⁶ en-Nisâ 4/91.

⁶⁷ İzz b. Abdisselâm, **Mülhatü'l-İ'tikâd**, s.16-17.

⁶⁸ Bkz. Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, **Tehâfütü'l-Felâsife**, Kahire, 1923, s. 67-68.

durum, nasıl ki hicrî III. yüzyılda Mu'tezile ve Hanbeliler arasında yine Kelâmullah konusunda bir Kelam tartışmaları yaşanmışsa, hicrî VII. yüzyılda da Eş'arîlerle Hanbeliler arasında yine bir benzer konuda bir kelam tartışmaları yaşandığının canlı örneği, dikkat çekicidir. Müellifin bütün dönemlerde İslam düşüncesinin önünde en büyük engel olarak görülen "haşviyyeci" tavrıla mücadele, ayrıca alkışlanmaya değer bir çabadır ve her dönemde de İslâm bilginlerinin bu örnek tavrı sürdürmeleri gerekir, kanaatindeyim.

B. BİD'AT RİSÂLESİ*

1. Bu Risâlenin Yazılış Öyküsüne Dair Bazı Notlar:

Genellikle ırmakların ilk kaynaklarından çıkan suları oldukça berrak ve temizdir. Ama ırmağın geçtiği yatakların toprak türüne ve bu yataklara karışan atık maddelerin cinsine göre suların vasfında, yani tadında, kokusunda ve renginde değişimler yaşandığı bir vâkıdır. Kısacası, ilk çıktığı kaynağında temiz ve berrak olan nehirlerin ve ırmakların suyu, geçtiği toprak yataklarının rengine göre renginde ve kimyasal yapısında ârizî olarak bazı değişimler yaşanır. Toprak çeşitlerinin farklı oluşundan dolayı bu suların farklı renk almalarında yadırganacak bir durum yoktur. İşte bunun gibi yaşanan din de zamanla bazı aşınmalar ve başkalaşımalar geçirebiliyor. Bunu belli bir sınıra kadar doğal karşılamak gerekir. Örneğin, Kur'an ilk defa Mekke'de nâzil olmaya başladığı süreçte toplumun inanç ve din anlayışında meydana gelen sapmaları düzeltti ve yeni hükümler koydu. Nasıl ki, bir ırmağın suları geçtiği yerlerde değişik toprak çeşitleriyle teması esnasında vasıflarında bir takım değişimlere uğramışsa, İslam da gerek fetihler ve gerekse başka milletlerin örf, âdet, medeniyet ve kültürleriyle karşılaşması sonucu farklı zenginlikler kazanmasına yol açmıştır. Biz bu farklılığı, deseni, albeniyi, folklorik yapıdan tutun da giyim, kuşandan ev ve dinî yapıların mimarisine ve hatta mutfak kültürüne kadar götürebiliriz. Bütün bu unsurlar ve anlayışlar İslam'ın tevhid ilkesini ve naslarla açıkça tahkim edilerek belirlenmiş ibadet İslam'ını muhafaza ettiği sürece bir zenginlik kaynağı olarak görülmüştür. Son zamanlarda din sosyologlarının Arap Müslümanlığı, Fars Müslümanlığı ve Türk Müslümanlığı gibi kategorik değerlendirmelerde bulunmalarının temelinde sanırım yukarıda değindiğimiz düşünce yatmaktadır. Kanaatimce iyi niyetli olduktan sonra bu kategorik ayrımlarda yadırganacak bir durum söz konusu değildir. Demek ki dinî hayat, belli bir tarihi süreçten sonra toplumların kültürel yaşam tarzlarıyla örtüşerek folklorik bir din anlayışlarını da beraberinde getirebilmektedir. Elbette ortaya çıkan bu yeni dinî yaşam biçimlerinin durması gereken sınırdan durmadığı taktirde müdahale edilmesi gereken yönleri olmalıdır ve olmuştur da. Acaba bunun sınırlarını nasıl çezeceğiz?

İslam düşünce tarihinde saf/gerçek İslam olanla sanal/şibih İslam olanın arasını ayırt etme konusunda karşımıza çıkan kavramlardan birisi de bid'at kavramıdır. Tarih boyunca hem Kelam ve hem de Fıkıh bilginleri arasında icat etmek, inşâ etmek anlamlarına gelen "*bid'at*" kavramına yüklenilen anlam ya da bu anlamın sınırının nerede başlayıp nerede bitmesi gerektiği çevresinde farklı anlayış biçimleri gelişmiştir. Gerçekte bu farklı anlayış tarzlarının medeniyet bağlamında

* Bu risâlenin orijinal/asıl adı Sübkî'nin Tabakât'ında "*Şerhu Salâti'r-Ragâib ve me't-Tefeka Beyne's-Şeyhayn*" / "*İzz b. Abdisselâm ile Ibnu's-Salâh'ın İttifak Etmedikleri Ragâib Namazının Açıklanması*" adını taşımaktadır. Müellif bu risâlede, bid'at konusundaki anlayışlarına da değindiği için okuyucunun dikkatini çekmek adına '*Bid'at Risâlesi*' demeyi uygun bulduk.

kapanmaya ve açılmaya yol açıcı önemli sonuçları da vardır. Şöyle ki, İslam kurucu ve tekevvün ettirici medeniyet bağlamında bütün zamanlarda sıçrama yapsın mı ya da dinî görünüm olarak içe kapanıp, büzülüp tarih dışlılığı mı yaşasın? Acaba İzz b. Abdisselâm bu sorunun hangi tarafında yer almaktadır? Şimdilik bunun cevabını erteliyor ve tercümenin sonucunda yapacağımız değerlendirmeye bırakıyoruz. Ama bizi burada daha çok bu risâlenin yazılış öyküsünün ve bir âlimin duyarlılığının perde arkası ilgilendiriyor.

İzz b. Abdisselâm yaşadığı çağın iki büyük ilim ve kültür merkezi niteliği taşıyan Şam ve Kahire’de değişik görevlerde bulunur. Hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Şam’da kâdılık, Emevî camîi hatipliği, Azîziye ve Gazâlî medreselerinde de müderrislik gibi hizmetlerde bulunur. Yaşadığı dönemde ortaya çıkmış olan ve gerçek İslam’ın üzerini örtücü bid’at ve hurafelerle de yoğun bir şekilde mücadelelere girer. Hicrî 637 yılında Şam’da Emevî camiinde görev yapmaya başladığı yılın Recep ayının başlangıç öncesi Cuma vaazında Regâib namazının bid’at ve bu namazla ilgili hadisin de uydurma olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca bu sözlü uyarı ile yetinmeyen İzz b. Abdisselâm, görüşlerini bir risâle yazarak halkı, bu bid’attan sakındırmaya çalışmıştır. Bu risâleye Regâib namazından sakındırma anlamında “*et-Terhib an Salâti’r-Regâib*” adını vermiştir.⁶⁹

Muhtelif İslam beldelerinde Recep ayının ilk Cuma gecesi ve Şaban ayının on beşinci gecesi kılınan bu namaz müellifin Regâib namazının bid’at olduğuna dair yazmış olduğu risâlede **İbn Ebî Randaka et-Turtûşî** (ö.525/1131)’den naklettiğine göre hicrî 480’de Kudüs’te ortaya çıkmıştır. Regâib namazı, İzz b. Abdisselâm’ın gayretli çabaları ve sultan Kâmil Muhammed b. Ebû Bekr b. Eyyûb’un (ö.662/1230) direktifleriyle resmen yasaklanmış olmasına rağmen daha sonra özellikle sûfî çevreler tarafından uygulama alanı bulmuştur.⁷⁰

2. Risâlenin Tercümesi

Şimdi tercümesini sunacağımız bu risâle Subkî’nin Tabakât’ında yer alan metindir.⁷¹ Subkî bu risâlenin metnine geçmeden önce şöyle bir açıklama yapma gereği duyar: “**İbnu’s-Salâh** * (ö.643/1245) önceden (Regâib namazından) halkı

⁶⁹ Subkî, Tâceddîn, *Tabakâtü’ş-Şâfiyye*, VIII, 251-255. Ayrıca bu konu ile ilgili geniş bir çalışma için şu makâleye bakılabilir. Kister, M. J., “Recep Ayı Allah’ın Ayağıdır” (çev. C. Ağırman), *Tasavvuf*, Sayı.3, (Ankara-2000), s.218.

⁷⁰ Kâsımî, Cemâleddîn, *İslâhu Mesâcid mine’l-Bide’i ve’l-Evâid*, Kahire, 1341, s. 170.

⁷¹ Subkî, *Tabakât*, VIII, 251-255.

* *Ebû Amr b. Takrîyyüddîn Osmân b. Abdîrrahmân el-Kürdî eş-Şehrezurî*’dir. İbnü’s-Salâh diye de meşhurdur. Daha çok muhaddisliği ile tanınan *İbnü’s-Salâh*, hicrî 577’de (m. 1181) Kuzey Irak’taki Erbil’e bağlı Şehrezur’un Şerehan köyünde doğar. Bölgenin tanınmış bir âlimi olup Halep’teki Esediyye medresesinde hocalık yapan babasının lâkabından dolayı “*İbnü’s-Salâh*” diye tanınır. Hadis ilminden başka, Tefsir ve Fıkıh alanında da devrinin otoritesi sayılan *Şehrezârî*, Arap

menetmek yönünden fetva vermişken⁷² sonradan bu fetvasından kesin bir dönüş yaptı. Sultânü'l-Ulemâ (İzz b. Abdisselâm) ise bu namazdan menetme görüşünde sâbit kaldı."

Sultânü'l-Ulemâ Ebû Muhammed (İzz b. Abdisselâm) bu konudaki görüşünü şöyle açıkladı:

♦ "Evvel olan Allah'a hamd olsun ki hiçbir vasfedenin vasfı O'nu kuşatamaz. O âhirdir ki hiçbir ârîfin-bilgisi O'nu içine alamaz. O yaratıklarına benzemekten münezzehtir. Yarattıklarının, O'nun hakkını ödemesi güçlerini aşar. O'nu, nimetleri ve ihsanı ile hamdederim. Şâhitlik ederim ki, O'ndan başka ilâh yoktur; hükümlanlığında ortaksızdır. Yine şâhitlik ederim ki, Muhammed (a.s) O'nun kulu ve elçisidir.

Bid'at üç çeşittir:

Birincisi, mübah olan bid'attir. Yeme-içmede, giyimde ve evlenmedeki bolluk böyledir. Bunda hiçbir beis yoktur.

İkincisi, hasen olan bid'attir. Bu, şer'î kaidelere aykırılığı bulunmayan, ona uygun olan bütün bid'atleri içine alır. Teravih namâzı, sınırları koruyan asker/derviş kimselerin barınma karargahları olarak ribâtların, eğitim ve öğretim için okulların, yolcuların kalması için hanların (dinlenme tesisleri) inşâsı gibi ve buna benzer (İslam'ın) ilk dönemlerinde rastlanılmayan iyi şeylerdir. Bunlar şeriatın getirdiği ilkelere uygundur. Allah rızası için ziyafetler hazırlamak, iyilik ve takvada yarışmak vb. Arap dili ile meşguliyet de böyledir ki bu sonradan üzerinde durulan bir iştir. Ancak, Kur'an üzerinde düşünmek ve onun manalarını anlamak Arap dilini bilmekle olur. Dolayısıyla sonradan başlanmış bir iş de olsa Arapça ile uğraşmak

Dili ve Edebiyatını da iyi bildiği için Kudüs'te Medresetü's-Salâhiyye'de ve ayrıca Şam'da Revâhiyye medresesinde hocalık yapmıştır. El-Melikü'l-Eşref Mûsâ (ö. 662/1238) Eşrefiyye Dâru'l-Hadis'ini yaptırdığı zaman (630/1233) bu eğitim kurumunun yönetimini ona verir. Hayatının sonuna kadar bu medresede hem yöneticilik ve hem de hocalık yapar. İbnü's-Salâh,

hicrî 643'de (m. 1245) Dimaşk'ta vefat eder.

Selefi görüşleri benimseyen İbnü's-Salâh, Kur'an ve hadisleri tevil etmeyi doğru bulmaz, tartışmalı konulara girmez. Döneminde İsmailî-Bâtınîler felsefi mülahazaları benimsedikleri için müellif Felsefe ve Mantığa iyi gözle bakmaz. Felsefe ile uğraşanların ilâhiyardımdan ve nübüvvetin aydınlığından mahrum kalacağını iddia eder. Devlet yöneticileri onun görüşüne değer verdikleri için Dimaşk'ta yıllarca Felsefe ve Mantık okutulmamıştır. Müellif ilim dünyasında daha çok hadisciliği ile tanınmaktadır. İlim çevrelerinde Hadis Usûlü konularını ele alan "Usûlü'l-Hadis" isimli eseri meşhurdur. Bu eser Nureddîn İtr tarafından 1984'te tahkik edilerek Dimaşk'ta neşredilmiştir. Ayrıca değişik İslami ilimlerle ilgili çok sayıda eseri olan müellifin konumuzla alakalı olarak Regâib namazının uydurma olduğuna dair de bir eseri vardır. Hakkında geniş bilgi edinmek isteyenler şu eserlerin ilgili sayfalarına müracaat edebilirler. Bkz. İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-A'yan*, Beyrut, ts., III, 243-245; Zehebî, *Siyeri A'lâmi'n-Nübelâ*, (tahk. Ş. El-Arnâvud-H. Esed), Beyrut, 1994, XXIII, 140-144; Subkî, *Tabakât*, I, 217; IV, 117; V, 209, 246, VIII, 326-336; Kandemir, M. Yaşar, "İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî", D. İ. A., İstanbul, 2000, XXI, 198-200.

⁷²

Bkz., İbnü's-Salâh, Ebû Amr b. Takıyyüddîn, *er-Red ale't-Terğîb ('an) Salâtî'r-Regâibi'l-mevzûa ve Beyânü Mâ fihâ min Muhâlefeti's-Süneni'l Meşrûa*, (neşr. Muhammed Nâsir Elbânî- Muhammed Zühayr eş-Şâviş), Dimaşk, 1380/1960.

emrolunduğumuz Kur'an'ın âyetleri üzerinde düşünmek ve manalarını anlamak emrine uygundur.

Hadisler ve hadislerin yazım işi de böyledir. Hadislerin; hasen, sahîh, mevzû ve zayıf gibi kısımlara ayrılması, Hz. Peygamberin sözlerinin ezberlenmesi sırasında, ona ait olmayan sözlerin çıkarılması gerekli ve güzel bir iştir. Aynı şekilde Usûl-i Fıkıh kaidelerinin geliştirilmesi de *hasen bid'ate* örnektir. Bütün bu saydıklarımız şeriâtın aslına uygun, ona herhangi bir aykırılığı bulunmayan güzel işlerdir.

Üçüncüsü ise, şeriâtın maksatlarına aykırı olan ya da ona muhalefeti doğuracak bid'attir. *Regâib Namazı* buna örnektir. Regâib namazı aslı olmayan bir uydurma ve Hz. Peygambere yalan isnat etmektir. Bunun böyle olduğunu İbnü'l-Ferec el-Cevzî (ö.597/1200) zikretmiştir⁷³. Aynı şekilde, Ebû Bekr (Muhammed) et-Turtûşî (ö.525/1131)^{**} şöyle demiştir: 'Regâib namazı Beyt-i Makdis'te değil, hicretten 480 yıl sonra ortaya çıktı. Bununla beraber o birçok bakımdan şeriata muhalefettir. Şöyle ki, kimi âlimler bu namazı sadece kendisine has kılarak, kimileri ise, hem âlime ve hem de câhile yaygınlaştırıyor. (Regâib namazını) sadece âlimlere özgü kılanlar iki çeşittir:

a) Âlim bir kimse bu namazı kıldığı zaman umûma, bunun sünnet olduğunu vehmettirmiş olur ki, bunlar (âlimler) lisân-ı hâl ile Allah'ın Resûlüne yalan isnat etmiş olurlar. Lisân-ı hâl ise şüphesiz söz yerine geçer.

b) Bu işi yaptığında umûmun Resûlullah'a 'bu namaz sünnetlerden bir sünnettir' demek sûretiyle yalan isnat etmelerine sebep olan âlimdir. Rasûlullah'a yalan isnat etmeye sebebiyet vermek ise câiz olmaz.

Regâib namazı kılmayı âlime de câhile de şâmil kılanlara gelince, bunlar birkaç çeşittir:

1-Bid'at fiil, bid'atçıları ve uydurmacıları uydurma ve iftiralarında kuvvetlendirir. Bâtıla teşvik ve ona yardım ise, şeriatta yasaklanmıştır. Bid'atların ve uydurmaların atılması ve terki, bid'at ve uydurmayı engeller. Kötü işleri engellemek şeriâtın getirdiği ilkelerin en üstünüdür.

2-Şüphesiz bu namaz, namazda sükûn sünnetine bir muhalefettir. Çünkü bu namazda *İhlâs Sûresi*'nin 12 defa sayılması ve *Kadîr Sûresi*'nin sayılması vardır. Bu sayım genellikle bazı azâların (parmaklar gibi) hareket ettirilmesi olmadan mümkün olamaz. Dolayısıyla bu azâların sükûnunu engellediğinden sünnete ters düşer.

⁷³ Bkz. İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec, el-Mevzû'ât, (nşr. Abdurrahmân Muh. Osmân), Kâhire, 1966, II, 207-208.

^{**} İbn Ebî Rendaka et-Turtûşî, asıl adı Ebû Bekr Muhammed b. El-Velid b. Muhammed b. Halef b. Süleymân b. Eyyûb el-Fihri olup et-Turtûşî diye tanınır. Hadis ve Fıkıh alanında şöhret bulmuş olan et-Turtûşî hicri 450'de (m. 1060) Endülüs'te doğar ve hicri 525'de (m. 1130) İskenderiye'de vefat eder. Tefsir, Fıkıh ve Gezi notları gibi alanlarda pek çok eseri vardır. Bkz. İbn Farhûn, İbrahim b. Nûreddin, ed-Dihâcu'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yânî'l-Ulemâi'l-Mezheb, Beyrut, 1996, s. 371-373.

3-Bu namaz, namazda kalbin huzuruna ve huşûna, Allah'tan başka şey düşünmemesi, Allah'ın büyüklüğünü ve iclâlini düşünmesi, kıraatlerin ve zikirlerin manâlarına vakıf olma, sünnetlerine de aykırıdır. Namaz kılan kalbiyle sûrelerin sayısını düşündüğünde, O'nun namazda yapılmasını şeriatla şart koşmadığı bir işle Allah'tan yüz çevirmiş olur. Yüz çevirmekle O'ndan dönmek şer'an çirkin bir iş olursa, namazda esas olan kalb ile Allah'a yönelmeyi ihlâl eden böyle bir iş haydi haydi çirkin bir iş sayılır.

4-Bu namaz nâfileler konusundaki sünnete de muhaliftir. Nâfilelerde sünnet olan ise nâfilelerin evlerde kılınmasının, mescidlerde kılınmasından daha efdal olduğudur. Kusûf (ay tutulması) ve yağmur duâsı namazı gibi şeriatın istisna ettiği namazlar bunun dışındadır. Hz. Peygamber (a.s) : **"Kişinin evinde kıldığı namaz (şeriatın emrettikleri hariç) mescitlerde kıldığı namazdan daha efdaldir,"**⁷⁴ buyurmuşlardır.

5-Regâib namazı, nâfilelerde teklik ilkesine de aykırıdır. Şeriatın bu genel ilkedden istisna ettikleri hariç, nâfilelerde sünnet olan tekliktir. Rasûlullah'a yalanla isnat edilen bu bid'at ve uydurma Rasûlullah'tan değildir.

6-Bu namaz aynı şekilde iftarda acelecilik sünnetine de muhaliftir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v): **"Ümmetim, iftarda acele etmek ve sahuru sonraya bırakmak (geciktirmekteki) hayırdan vaz geçmezler,"**⁷⁵ buyurmuştur.

7-Yine bu namazda, namaza girmeden önce kalbi, rahatsız edici meşgalelerden uzaklaştırma sünnetine de muhalefet vardır. Bu namaz açlık ve susuzluk gibi haller üzerine denk gelir, belki de şiddetli, sıcak olan günlere de gelebilir. Meşrû namazlar ise giderilmesi mümkün olan meşgûliyetler üzerine kılınmaz.

8-Regâib namazının iki secdesi mekruhtur. Şeriat özel bir sebebi olmayan tek secdeyle Allah'a yakınlaşmayı getirmemiştir. Allah'a yakınlığın kendisine özgü sebep, şart, vakit ve rükunları vardır ki, bunlar olmadan Allah'a yakınlaşmak doğru olmaz. Aynı şekilde şartlarına ve sebeplerine riayet edilmeden gerçekleştirilen, Arafat'ta vakfe, Müzdelife'yi ziyaret, şeytan taşlama, Safa ile Merve arasında sa'y ile de Allah'a yakınlaşılmaz. İşte bunun gibi, kendisine has özel bir sebebi olması müstesna, tek secde ile de Allah'a yakınlaşılamaz. Her vakit kılınan namaz ve tutulan orucun Allah'a yakınlaşmayı sağlamaması gibi.. Kaldı ki câhiller şuursuzca yaptıkları bid'at bir işle elbette Allah'a yaklaşmazlar.

9-Regâib namazındaki iki secde meşrû olsa da bu, açıktan veya içten secdelerdeki tesbihatı sayma işiyle meşgûliyetten dolayı secdedeki huşû ve hudû' sünnetine muhaliftir.

10-Hz. Peygamber (a.s) : **"Geceler içerisinde Cuma gecesini seçip sadece onda namaz kılmayın. Yine aynı şekilde, sizden birinizin tuttuğu bir oruç olması hali müstesna, günler içerisinde sadece**

⁷⁴ İbn Mâce, Sünen, İkâme 198 Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 242, 342.

⁷⁵ Tirmizi, Sünen, Savm 13; İbn Mâce, Sünen, Sıyâm 24; Dârimî, Sünen, Savm 11.

Cuma günlerini oruçlu geçirmeyin⁷⁶ buyurmuştur. Bu hadis'i Müslim b. Haccâc Sahîhi'nde rivâyet etmiştir.

11-Bu namazda, Hz. Peygamberin seçtiği secde zikirlerine de muhalefet vardır. Hz. Peygamber (a.s) : "Yüce olan rabbinin ismini zikret"⁷⁷ âyeti nâzil olduğunda, **"bunu secdelerinizde (okuyun)"**⁷⁸ buyurmuştur. "*Subbûhün ve Kuddûsün*" hadisine gelince, eğer bu hadis sahih ise sadece bunu okumak, "*Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ*" okumamak doğru olmaz. O ümmetine böyle bir vazife yüklememiştir. Malumdur ki Hz. Peygamber bizi iki zikirle vazifelendirmiştir. "*Sübhâne Rabbiye'l-A'lâ*" sözünde, "*Subbûhün ve Kuddûsün*" sözünde olmayan bir hamd ve senâ vardır.

İşte bütün bu saydıklarımızla, dinin sembolü olan âlimlerimiz, Müslümanların önderleri, sahabe, tabiûn ve tebeu't-tabiîn, dinî konularda eserler verenler, insanlara farzları ve sünnetleri öğretmekteki olanca hırslarına rağmen Regâib namazının bid'atlığına hükmetmişlerdir. Hiçbir âlimden bu namaz hakkında konuştuğu, kitabında bu namaz hakkında bilgi yazdığı, onların bulundukları meclislerde bunun kendilerine arzedildiği nakledilmemiştir. Böyle bir sünnetten dinin sembolleri olan, müminlerin asılları bulunan âlimlerimizin habersiz olması âdet değildir. Ki o âlimler bütün hükümlerde, farzlar ve sünnetler konusunda, haram-helâl hususunda kendilerine müracaat edilen insanlardır. Böyle bir namazı, Hz. Peygamberin kendilerinden bir gurubu gördüğü, kıyamet kopana dek haktan ayrılmayacak olan Mağrib ehli kılmamıştır. Aynı şekilde İskenderiyeli'ler de sünnete bağlılıklarından dolayı böyle bir iş yapmamışlardır. Ne zaman ki bu namazın Hz. Peygambere iftira edilerek ortaya çıkarılmış bid'atlerden olduğu gerçeği ortaya çıktı, sultan Melik el-Kâmil (ö.628/1249), Mısır diyarında bu namazı kılmayı yasakladı. Müslümanların işlerini üzerine alıp, bid'atları ortadan kaldırmaya ve sünnetleri ihyaya çalışana ne mutlu! Hiç kimsenin, Hz. Peygamberden nakledilen şu, **"namaz emredilenlerin en hayırlısıdır"**⁷⁹ hadisi ile bu görüşlerimizin aksine delil getirmeye hakkı yoktur. Çünkü bu sadece meşrû namazlara has bir ifadedir."♦

76 Müslim, *Sahîh*, Sıyâm 148; Ebû Dâvud, *Sünen*, Savm 50; Tirmizî, *Sünen*, Savm 41; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 288; II, 265,399, 407.

77 A'lâ 87/1.

78 Ebû Dâvud, *Sünen*, Salâh 147; İbn Mâce, *Sünen*, İkâme 30; Dârimî, *Sünen*, Salâh 69; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 155.

79 Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut, 1988, II, 30.

DEĞERLENDİRME

Bid'at kelimesi, Arapça'da *b.d.a* kökünden türemiş olup, "yenilik, icat etmek, örneği olmaksızın ortaya koymak, inşâ etmek" gibi manalara gelir.⁸⁰ İstilahta ise bid'at, "şer"î bir delile dayanmaksızın, sahabe ve tâbiûn döneminde olmayan sonradan ortaya çıkan (muhtes) şey"⁸¹ bir başka tanıma göre bid'at, "sünnetin karşıtı olup din koyucusunun açıkça ya da dolaylı olarak sözlü yahut fiilî izni olmaksızın sahabeden sonra dinde ortaya çıkan eksiltme ve fazlalaştırmalara" denir.⁸²

Biz bu tanımlamaların ilkinde bid'atın alanının daha geniş ve ikinci tanımda ise daha dar tutulduğunu görüyoruz. İşte bid'atın alanını daha geniş tutan âlimlerin arasına İzz b. Abdisselâm da girmektedir. O bid'atı, "*Hiz. Peygamberin yaşadığı dönemde olmayan şey*" şeklinde genel olarak tanımlar; ayrıca, bir başka eserinde mükelleflerin gündelik hayatlarında yaptıkları davranışlarına paralel olarak; vâcip, mendup, mubah, mekruh ve haram olmak üzere beş kısma ayırır. Onun yorumuna ve tanımlamalarına göre, Kur'an'ın anlamını ve Hz. Peygamberin hadislerini anlayabilecek derecede Arapça öğrenmek, dilbilim açısından Kur'an ve sünnette geçen garip lafızları tanımak için Usûl-ü Fıkıh bilmek, sahih hadisleri sakim hadislerden ayırt edebilecek kadar Cerh ve Ta'dil ilmi tahsil etmek *vâcip bid'at* Kaderiyye, Cebriyye ve Mürchie mezheplerinin görüşlerini öğrenmek *haram bid'at*, onları reddetmekse *vâcip bid'at*; sınırları koruyan '*asker/derviş*' kimselerin barınma ve güvenlik karargahları olarak sınır boylarında yapılan ribâtlar, eğitim ve öğretim için okullar, yolcuların kalması için hanlar yapmak, hayır kurumları oluşturmak, teravih namazı kılmak, tasavvufun inceliklerini müzakere etmek ve 'vechullah' gibi müteşâbihattan olan problemler üzerinde tartışmak *mendup bid'at*; mescitleri dekore etmek, Mushafları süslemek, Arapça'nın kurallarını değiştirecek biçimde Kur'an-ı şarkı söyler gibi okumak *mekruh bid'at*; sabah ve ikindi namazlarından sonra cemaatle musafaha yapmak, evler, giyecekler, içecek ve yiyecekler konusunda bolluğa kaçmak gibi fiiller *mubah bid'atlar* kapsamına girer.⁸³

İzz b. Abdisselâm *Salâtü'r-Regâib*'le ilgili eserinin girişinde bid'atları üç ana başlık altında toplarken, bir başka eseri olan *Kavâidü'l-Ahkâm*'da ise yukarıdaki alıntıdan da öğrendiğimize göre daha geniş ve mufassal olarak beş ana maddede toplayarak izah etmektedir.

⁸⁰ İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddîn, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, 1990, VIII, 6-7.

⁸¹ Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, s.28.

⁸² Topaloğlu, Bekir, *Kelâm İlmi*, İstanbul, 1981, s.151.

⁸³ İzz b. Abdisselâm, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihî'l-Enâm*, Beyrut, 1990, s. 338.

Müellifin bid'at tanımının kapsamına ve kategorik ayrımlarına baktığımız zaman Hz. Peygamberden sonra ortaya çıkan; dinî, fikrî, mimarî, sanat, dil, bazı ilimler, giyim, kuşam vb. gibi günlük hayatla ilgili hemen hemen her konu geniş bir yelpazede dinî bir kavram olan bid'at kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Halbuki böyle bir bakış açısı, İslam'ın medeniyet, tarih, din, tefekkür, sanat, bilim ve kültür hayatının donuklaşmasına ve Müslüman toplumun yaşadığı dünyadan soyutlanmasına, kelimenin tam manası ile anakronizm'e yol açabilir.⁸⁴

Bundan dolayı, İslam düşünce tarihinde bid'atın yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyulmuş ve İzz b. Abdisselâm'ın 'bid'at' tanımı eleştiri konusu yapılmıştır. Bid'atlar konusunda oldukça duyarlı olan ve bu kavramı yeniden tanımlayan İslam bilginlerinden Şâtübî (ö. 790/1388), "şer'î görünümlü olmayan, dinî telakki edilmeyen hususlar bid'at değildir; asıl bid'at bu yasaklamayı dindarlık vesilesi saymaktır",⁸⁵ şeklinde tanımlar, böylece, bid'at kavramına "dinî telakki" edilen durumlar şeklinde bir alan sınırlaması getirir.

Şâtübî, İzz b. Abdisselâm'ın bid'at kavramını, beşli tasnife tabi tutmasına da karşı çıkar. Ona göre sonradan ortaya konulan ve dinî görünümlü olmadığı halde dinî mahiyette görülen yenilikleri *vâcip*, *mendup*, *mubah bid'at* vs. gibi gruplandırmak doğru değildir. Diğer taraftan dinî alanla sınırlı ve kayıtlı olmak şartıyla bid'atları mekruh ve haram diye ikiye ayırmak mümkünse de iyi (hasen) ve kötü (seyyie) şeklinde tasnif etmek İslam'ın ruhu ile bağdaşmaz. Bid'atların temel vasfı, *dinî uygulamada* görülür. Bu vasf, dünyevî uygulamalarda bulunmaz.⁸⁶

Bid'at kavramı tanımlarından da anlaşıldığı gibi, dinde sonradan ortaya çıkan bir yol olarak bilinir. Dinin itikat ve ibadet konularında ekleme ve çıkarma yapmak her ne adına olursa olsun doğru değildir. Genellikle kişiler bid'at ihdas etme yoluna Allah'a daha çok kulluk etmek istedikleri için girerler. Bazıları da dindarlık olsun diye dinde mubah ve helâl olan şeyleri dinî bir yükümlülük maksadıyla terk ederler. Halbuki böylesi bid'atlar aynı zamanda sünnetlerin de imhasını beraberinde getirir. Öyleyse bid'atlar konusunda İslam bilginlerine büyük görevler düşmektedir. Bid'at işleyenlere karşı aşırılığa kaçmadan ölçülü bir şekilde tepkide bulunarak, işin doğrusu ve yanlış delilleriyle ortaya konulmalıdır. Eğer duyarsız kalırsa, zamanla ihdas edilen bid'atlar toplumun vicdanında dindarlık adına dinî bir telakki biçimi olarak yerleşebilir. Sonradan müdahale etmek kolay olmaz. Her ne kadar İzz b. Abdisselâm'ın bid'at kavramına yüklediği anlam ve beşli bid'at tasnifi eleştiri almışsa da yukarıda tercümesini sunduğumuz Regâib namazı ile ilgili sözleri alkışlanmaya değer bir sorumluluk örneğidir.

Hicrî VII. yüzyılda yaşamış olan İzz b. Abdisselâm'ın, yaşadığı dönemde dinin aslî hükümlerini korumak, özellikle ibadetler İslam'ı konusunda ekleme ve çıkarma yapmak gibi anlayışlara karşı çıktığını görüyoruz. Onun döneminde yaygın olan bid'atlar arasında minbere kılıç vurmak, dinî bir maksat ve gaye adına siyah elbise giymek; dinî hitabeleri ve duaları doğal mecrâsından çıkararak secîli, kafiye

⁸⁴ Bkz. Altıntaş, "İzz b. Abdisselâm'ın İtikadî Görüşleri" s.107.

⁸⁵ Şâtübî, Ebû İshâk, el-İ'tisâm, Kahire, ts., I, 37.

⁸⁶ Şâtübî, a.g.e., I, 37-50; Yaran, Rahmî, "Bid'at", DİA, VI, 131, İstanbul, 1992; Altıntaş, a.g.m., s.107.

bir söylem ve tarz geliştirerek yapmayı dinî bir ilke haline getirmek, aşırı derecede yöneticilere yakınlık göstermek adına ahlak dışı davranışlar içerisine girmek gibi bid'atlar sayılabilir. O bunların hiçbirini yapmadığı gibi sert tepki göstermiştir. İzz'in duyarlı olduğu konulardan birisi de uydurma diye nitelendirdiği ve yukarıdaki risâlesine konu olan Recep ayının ilk Cuma gecesi ve Şaban ayının yarısında kılınmaya başlanan Regâib namazıdır. Hatta o, bu konu ile ilgili olarak çağdaşı ünlü hadis bilgini İbnü's-Salâh'la münazaralar yaptığı bilinmektedir.⁸⁷

İzz b. Abdisselâm'ın Şam'da bulunduğu yıllarda iktidarın da desteğiyle halk nezdinde bid'at olarak nitelendirdiği ve bu bid'atın kaldırılması için mücadele verdiği Regâib namazının kılınışı kaldırılmıştır. Ama belli bir süreçten sonra sûfi hareketler eliyle yeniden bu namaz kılınmaya başlanmıştır. İmâm-ı Gazâlî "*İhyâu Ulûmi'd-Dîn*" adlı eserinde bu namazın kılınış şeklini tarif ettikten sonra şunları söyler. "Bu namaz müstehap olan bir namazdır. Bu namaz hâddizatında 'Ahad' tarihiyle rivâyet edilen ve teravih namazı seviyesine yükselmeyen bir namaz ise de Kudüs halkı bu namaza devam ettiği için onu anlatmayı uygun buldum," diyor.⁸⁸ Gazâlî gibi bir otorite, bu bid'ate meşrûiyet alanı açarsa, varın görün halkın ne yapacağını!...

İzz b. Abdisselâm yukarıdaki risâlesinde bu namazın bid'at oluşunu dayandırdığı değişik gerekçelerle eleştirmiştir. Ama buna rağmen bu namaz kimi İslam beldelerinde günümüzde de özellikle sûfi cemaatlerde hala hem münferit olarak ve hem de cemaat halinde kılınmaya ve özel bir önem atfedilmeye devam edilmektedir. Bid'atların kaldırılması, şüphesiz bir eğitim meselesidir. Hemen bugün yarın kesin sonuçları alınacak bir iş değildir. Bu sebeple bid'atların imhası konusunda ilmî delillerle iknaya devam edilmelidir. Belli bir süreçten sonra netice alınabilir.

⁸⁷ Geniş açıklamalar için bakınız. Zühayfî, Muhammed, el-İz b. Abdisselâm, Dımaşk, 1992, s.70.

⁸⁸ Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, (çev. Ahmed Serdaroglu), İstanbul, 1975, I. 555.

KAYNAKÇA

ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut, 1988.

AHMED BİN HANBEL, *Müsned*, Mısır, ts.

ALTINTAŞ, Ramazan, “ ‘İz b. Abdüsselâm’ın İtikâdî Görüşleri”, *C.Ü.İ.F. Dergisi*, Sayı: 4, (Sivas-2000).

_____, “Haşviyye’nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri”, *C.Ü.İ.F. Dergisi*, Sayı: 3, (Sivas-1999).

ÂMİLÎ, Bahâuddîn Muhammed, *el-Keşkûl*, Beyrut, 1983.

BAĞDÂDÎ, Abdülkâhir, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, (çev. Ethem Ruhi Fırlalı), İstanbul, 1979.

BAĞDÂDÎ, İsmâîl Paşâ, *Hediyetü'l-Ârifîn*, Bağdat, ts.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr, *M. Şuabu'l-Îmân*, (İht. Kazvînî), Beyrut, 1985.

CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif, *et-Ta'rîfât*, (nşr. Abdurrahmân Umyere), Beyrut, 1987.

CÜVEYNÎ, Ebu'l-Meâlî, *el-Akîdetü'n-Nizâmiyye*, (tahk. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire, 1948.

DARİMÎ, Ebû Muhammed b. Abdurrahmân, *Sünen*, Beyrut, ts.

DÂVUDÎ, Şemseddîn Muhammed b. Ali, *Tabakâtü'l-Müfessirîn*, (tahk. Ali Muhammed Ömer), Kahire, 1972.

EBÛ DAVUD, Süleyman b. Eş'as, *Sünen*, Beyrut, ts.

GAZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Tehâfütü'l-Felâsife*, Kahire, 1923.

_____, *İhyâu Ulûmî'd-Dîn*, (çev. A. Serdaroglu), İstanbul, 1975.

HAMEDÂNÎ, Ebû Firâs, *Dîvan*, (şerh. Halil ed-Deveyhî), Beyrut, 1991.

İBN ABDÎ RABBÎH, Ahmed b. Muhammed, *el-Ikdü'l-Ferîd*, (şerh. Ahmet Emîn el-Ebyârî- Abdüsselâm Harun), Beyrut, ts.

İBN ASÂKİR, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan, *Tebyînü Kezîbî'l-Müfterî*, Beyrut, 1984.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec, *el-Mevzû'ât*, (nşr. Abdurrahmân M. Osmân), Kahire, 1966.

İBN FARHÛN, İbrahim b. Nüreddîn, *ed-Dibâcu'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yânî'l-Ulemâi'l-Mezheb*, Beyrut, 1996.

İBN FÂRİS, Ebu'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi fi'l-Lüga*, (tahk. Şehâbeddîn Ebû Amr), Beyrut, 1994.

İBN HALLİKÂN, *Vefeyâtü'l-A'yân*, Beyrut, ts.

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Abdullah Cemâleddîn, *Muğni'l-Lebîb*, (tahk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), Kahire, ts.

İBN MÂCE, Muhammed b. Yezid, *Sünen*, Kahire, ts.

İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâleddîn, *Lisânü'l-Arap*, Beyrut, 1990.

İBN SALÂH, Ebû Amr b. Takıyyüddîn, *er-Red ale't-Terğîb ('an) Salâti'r-Regâibi'l-Mevzûa ve Beyânü Mâ Fihâ min Muhâlefeti's-Süneni'l-Meşrûa*, (nşr. Muhammed Nâsır Elbânî-Muhammed Züheyr eş-Şâviş), Dimaşk, 1960.

İZ B. ABDİSSELÂM, *Mülhatü'l-İ'tikâd*, (nşr. İyad Hâlid et-Tabbâ'), Dimaşk, 1995.

_____, *Şeceratü'l-Maârif ve'l-Ahvâl*, Dimaşk, 1989.

_____, *el-İmâm fî Beyâni Edilleti'l-Ahkâm*, (tahk. Rıdvan Muhtar), Beyrut, 1987.

_____, *Kavâidü'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, Beyrut, 1990.

KANDEMİR, M. Yaşar, "İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî", T. D. İ. A., İstanbul-2000, XXI, 198-200.

KÂSİMÎ, Cemâleddîn, *İslâhu Mesâcid mine'l-Bidei ve'l-Evâid*, Kahire, 1341.

KÂTİP ÇELEBİ, *Keşfü'z-Zünûn*, Bağdat, ts.

KİSTER, M. J., "Recep Allah'ın Ayıdır", (çev. Cemal Ağırman), *Tasavvuf*, Sayı: 3, (Ankara-2000).

MÜFİD, Muhammed b. Nu'mân, *Evâilü'l-Makâlât*, Tebriz, 1371.

MÜNZİRÎ, Hâfız, *et-Terğîb ve't-Terhîb*, Kahire, 1968.

MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn b. El-Haccâc, *Sahih*, Kahire, 1955.

MÜTENEBBÎ, Ebû Tayyîb, *Dîvan*, (tahk. Ömer Fâruk), Beyrut, ts.

NEDVÎ, Rıdvan Ali, *el- 'Iz b. Abdisselâm*, Dimaşk, ts.

NYBERG, H. S., "Mukaddime", (Hayyat, Ebu'l-Huseyn, *el-İntisâr*), Kahire, 1925.

ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, *İdeolojik Hadisçiliğin Arka Plânı*, Ankara, 1999.

SÜBKÎ, Tâceddîn, *Tabakâtü's-Şâfiyye el-Kübrâ*, (tahk. M. Muhammed et-Tanâhî-Abdülfeţâh Muhammed el-Huluv), Beyrut, 1992.

SÜBKÎ, Takıyyüddîn, *es-Seyfu's-Sakîl*, (tahk. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire, 1937.

ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk, *el-İ'tisâm*, Kahire, ts.

TİRMİZÎ, Ebû İsa Muhammed, *Sünen*, Mısır, 1356.

TOPALOĞLU, Bekir, *Kelam İlmi-Giriş*, İstanbul, 1981.

YARAN, Rahmi, "Bid'at", T.D.İ.A. İstanbul, 1992, VI, 131.

ZEHEBÎ, *Siyeri A'lâmi'n-Nübelâ*, (tahk. Ş. el-Arnâvud- H. Esed), Beyrut, 1994.

ZÜHAYLÎ, Muhammed, *el- 'Iz b. Abdisselâm*, Dımaşk, 1992.